

טז א. ב ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם: כי תקנה עבד עברי שש שנים יז משפטים

ג יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם: אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל
ד אשה הוא ויצאה אשתו עמו: אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים
ה או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו: ואם אמר יאמר
ו העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי: והגישו
אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו

תרגום אונקלוס

א ואלין דינא דתסדר קדמיהון: ב ארי תזבון עבדא בר ישראל שית שנין ופלא ובשביעיתא יפוק לבר חורין מגן:
ג אם בלחודוהי ייעול בלחודוהי יפוק אם בעיל אתתא הוא ותפוק אתתיה עמיה: ד אם רבוניה יתין ליה אתתא ותליר
ליה בנן או בנן אתתא תהי לרבוניה והוא יפוק בלחודוהי: ה ואם מימר ימר עבדא רחמינא ית רבוני ית אתתי
וית בני לא אפוק בר חורין: ו ויקרבניה רבוניה לקדם דינא ויקרבניה לות דשא או דלות מזוזה וירצע רבוניה

פירוש רש"י

נשוי מתחלה, אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים: אם בעל אשה ישראלית הוא: ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא? – אלא מגיד הפתוב, שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו: (ד) אם אדניו יתן לו אשה. מכאן, שהרשות ביד רבו למסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים; או אינו אלא בישראלית? – תלמוד לומר 'האשה וילדיה תהיה לאדניה', הא אינו מדבר אלא בכנענית, שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש, ואפלו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה – שנאמר 'אחיד העברי או העבריה' (דברים שם), מלמד, שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. השפחה: (ו) אל האלהים. לבית דין; צריך שימלך במוכרו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה. יכול, שתהא המזוזה כשרה לרצע עליה? – תלמוד לומר 'ונתתה באזנו ובדלת' (דברים יג:א) – בדלת ולא במזוזה! הא מה תלמוד לומר 'או אל המזוזה'? – הקיש דלת למזוזה: מה מזוזה מעמד – אף דלת מעמד; רבי שמעון היה דורש מקרא זה כמין חמר: מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית? אמר הקדוש ברוך הוא: דלת ומזוזה שהיו עדי במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות, ואמרתי (ויקרא כא:כא) 'כי לי בני ישראל עבדים – עבדי הם' ולא עבדים לעבדים – והלך זה וקנה אדון לעצמו – ירצע בפניהם! ורצע אדניו את אדניו. הימנית; או אינו אלא של שמאל? תלמוד לומר 'אזן' 'אזן' לגזרה שוה, נאמר כאן 'ורצע אדניו את אדניו' ונאמר במצרע 'תנוף אזן המטהר הימנית' (ויקרא ט:יד) – מה להלן הימנית אף כאן הימנית; ומה ראת און לרצע מכל שאר איברים שבגוף? אמר רבן יוחנן בן זכאי: און ששמעה בסיני 'לא תגנב' (לעיל טז:ב) והלך וגנב – תרצע! ואם מוכר עצמו הוא? און ששמעה 'כי לי בני ישראל עבדים' (ויקרא כא:כא) והלך וקנה אדון לעצמו – תלקה (ויג תרצע):

סדר טז (א) ואלה המשפטים. כל מקום שנאמר 'אלה' – פסל את הראשונים, 'ואלה' – מוסיף על הראשונים: מה הראשונים מסיני, אף אלו מסיני; ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח? לומר לך, שתשים סנהדרין אצל המקדש: אשר תשים לפניהם. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: לא תעלה על דעתך לומר: 'אשנה להם הפרק וההלכה שתיים או שלש פעמים, עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה, ואני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופרושו', – לך נאמר: 'אשר תשים לפניהם' – כשלתן הערוך ומוכן לאכל לפני האדם: לפניהם. ולא לפני גוים, ואפלו ידעת בדין אחד שהגוים דנין אותו כדיני ישראל, אל תביאם בערכאות שלהם, שהמביא דיני ישראל לפני גוים, מחלל את השם ומיקר שם עבודה זרה להחשיבה [ויג להשביחה], שנאמר 'כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים' (דברים כו:לא) – כשאוויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם: (ב) כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי; או אינו אלא עבדו של עברי – עבד כנעני שלקחתו מישׂראל – ועליו הוא אומר 'שש שנים יעבד' ומה אני מקים 'והתנחלתם אתם' (ויקרא כא:יב) – בלקוח מן הגוי, אבל בלקוח מישׂראל יצא בשש? – תלמוד לומר 'כי ימכר לך אחיד העברי' (דברים יג:א) לא אמרתי אלא באחיד! : כי תקנה. מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו, כמו שנאמר 'אם אין לו ונמכר בגנבתו' (לקמן פסוק טז); או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו, אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש? כשהוא אומר 'וכי ימוך אחיד עמך ונמכר לך' (ויקרא כא:ה) הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור; ומה אני מקים 'כי תקנה'? בנמכר בבית דין: לחפשי. לחרות: (ג) אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה, כתרגומו 'אם בלחודוהי'; ולשון 'בגפו' – בכנפו, שלא בא אלא כמות שהוא, יחידי, בתוך לבושו – בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד, שאם לא היה

טז

ז את־אֶזְנוֹ בַּמֶּרְצֵעַ וְעָבְדוּ לְעֹלָם:

וכִּי־יִמְכֹּר אִישׁ סָח משפטים

ח את־בְּתוֹ לְאִמָּה לֹא תֵצֵא כִצֵּאת הָעֶבְדִּים: אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ

אֲשֶׁר־לֹא [לו] יַעֲדָה וְהַפְדָּה לְעַם נֹכְרִי לֹא־יִמְשַׁל לַמִּכְרָה בַּבְּגָדוֹ־בָּהּ:

ט, וְאִם־לִבְנוֹ יִיעֲדָנָה כַּמִּשְׁפָּט הַבְּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ: אִם־אַחֲרֵת יִקַּח־לוֹ שְׂאֵרָה

יב כְּסוּתָהּ וְעֲנָתָה לֹא יִגְרַע: וְאִם־שְׁלֹשׁ־אֲלָהּ לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ וַיִּצְאָה חֲנָם אֵין

יב כֶּסֶף: מִכָּה אִישׁ וּמֵת מוֹת סט

תרגום אונקלוס

י' אודניה במרצעא ויהי ליה עבד פלח לעלם: ז וארי זבין גבר ית ברתיה לאמהו לא תפוק כמפקנות עבדיא:
 ח אם בישת בעיני רבונה דיקיימה ליה ויפרקנה לגבר אחרן לית ליה רשו לזבונה במשלטיה בה: ט ואם
 לבריה יקיימה כהלכת בנת ישראל יעביד לה: י אם אוחרנתא יסב ליה זיונה כסותה וענתה לא ימנע:
 יא ואם תלת אלין לא יעביד לה ותפוק מגן דלא כסף:

פירוש רש"י

וְעָבְדוּ לְעֹלָם. עד היובל או אינו אלא לעלם כמשמעו?
 תלמוד לומר 'ואיש אל משפחתו תשבו' (ויקרא יט:טו) מגיד שחמשים שנה קרויים עולם; ולא שיהא עובדו כל חמשים שנה, אלא עובדו עד היובל, בין סמוך בין מפלג: (ז) וכי ימכר איש את בתו לאמה. בקטנה הכתוב מדבר; יכול, אפלו הביאה סימנים? אמרת קל וחומר! ומה מכורה קדם לכן יוצאה בסימנין, כמו שכתוב 'ויצאה חנם אין כסף' שאנו דורשים אותו לסימני נערות, שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר? לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין, אבל זו 'לא תצא' בשן ועין, אלא עובדת שש, או עד היובל, או עד שתביא סימנין, וכל הקודם – קודם לחרותה, ונותן לה דמי עינה או דמי שנה; או אינו אלא 'לא תצא כצאת העבדים' – בשש וביובל?
 תלמוד לומר 'כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה' (דברים יג:ז) – מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו, מה עברי יוצא בשש וביובל, אף עבריה יוצאה בשש וביובל; ומהו 'לא תצא כצאת העבדים'? לא תצא בראשי איברים כעבדים כנענים. יכול, העברי יוצא בראשי איברים? תלמוד לומר 'העברי או העבריה' מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים, אף הוא אינו יוצא בראשי איברים: (ח) אם רעה בעיני אדניה. שלא נשאה חן בעיניו לכנסה; אשר לא יעדה. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה, וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה; וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד, ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה; ומהו מקום שנותן לה? שמגרע מפדיונה כמספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו, כיצד? הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו שתי שנים אומרים לו יודע היית שעתידיה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבדות כל שנה ושנה בששית המנה, ועשתה אצלו שתי שנים, הרי שלישית המנה, טל שתי שלישיות המנה ותצא מאצלו: לעם נכרי לא ימשל למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון

טו יג יומת: ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס משפטים
 יד שמה: וכי יזד איש על-רעהו להרגו בערמה מעם ע
 טו מזבחי תקחנו למות: ומכה אביו ואמו מות עא
 טו יומת: וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות עב
 יז יומת: ומקלל אביו ואמו מות עג
 יח יומת: וכי יריבן אנשים עד

תרגום אונקלוס

יתקטיל: יג ודלא כמן ליה ומן קדם יי אתמסר לדיה ואשוי לך אתר דיערוק לתמן: יד וארי ירשע גבר על חברה למקטליה בנכילו מן מדבחי תדברניה למקטל: טו ודימחי לאבוהי ולאמיה אתקטלא יתקטיל: טז ודיגנוב נפשא מבני ישראל ויזבנניה וישתכח בדיה אתקטלא יתקטיל: יז ודילוט לאבוהי ואמיה אתקטלא יתקטיל: יח וארי ינצון גוברין

פירוש רש"י

שאינו חייב עד שיכה בן קימא הראוי להיות איש: (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתפון; 'צדה' לשון ארב, וכן הוא אומר 'ואתה צדה את נפשי לקחתה' (שמואל טו:לז). ולא יתכן לומר 'צדה' לשון 'הצד ציד' (בראשית כה:ו) – שצידת חיות אין נופל ה"א בפעל שלה, ושם דבר בה ציד, וזה שם דבר בו צדיה, ופעל שלו צודה, וזה פעל שלו צד. ואומר אני פתרוננו בפתגמו 'ודלא כמן ליה'. ומנחם חברו בחלק צד ציד, ואין אני מודה לו. ואם יש לחברו באחת ממחלקת של צד, נחברנו בחלק 'על צד תנשאו' (ישעיה כו:כט), 'צדה אורה' (שמואל יג:יז), 'ומלין לצד עלאה ימלל' (דניאל ה:מד), אף כאן 'אשר לא צדה' לא צדד למצא לו שום צד מיתה, ואף זה יש להרהר עליו – מכל מקום לשון אורב הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידו. לשון 'לא תאנה אליך רעה' (תהלים סדר יג פסוק יא, מזמור צ שלנו פסוק י), 'לא יאנה לצדיק כל און' (משלי ג:צב), 'מתאנה הוא לי' (מלכים כא:כו) – מזדמן למצא לי עלה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו? הוא שאמר דוד 'כאשר יאמר משל הקדמני מרשעים יצא רשע' (שמואל טו:לט) ו'משל הקדמני' היא התורה, שהיא משל הקדוש ברוך הוא, שהוא קדמונו של עולם; והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע? – והאלהים אנה לידו! במה הכתוב מדבר? בשני בני אדם, אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד, ולא היו עדים בדבר שיעידו, זה לא נהרג וזה לא גלה, והקדוש ברוך הוא מזמנן לפננדק אחד; זה שהרג במזיד יושב תחת הסלם, וזה שהרג שוגג עולה בסלם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו, ועדים מעידים עליו ומחכים אותו לגלות! נמצא: זה שהרג בשוגג – גולה, וזה שהרג במזיד – נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר, שינוס שמה. ואיזה מקום קולטו? זה מחנה לויה: (יד) וכי יזד. למה נאמר? לפי שנאמר 'מכה איש וגו' (פסוק יב), שומע אני אפלו גוי, והרופא שהמית ושלח בית דין

שהמית במלקות ארבעים, והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג – תלמוד לומר 'וכי יזד' ולא שוגג, 'על רעהו' ולא על גוי, 'להרגו בערמה' ולא שליח בית דין והרופא והרודה בנו ותלמידו, שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. אם היה כהן ורוצה לעבד עבודה – 'תקחנו למות': (טו) ומכה אביו ואמו. לפי שלמדנו על החובל בחברו שהוא בתשלומין ולא במיתה, הצריך לומר על החובל באביו שהוא במיתה; ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגנב איש ומכרו. למה נאמר? לפי שנאמר 'כי ימצא איש גנב נפש מאחיו' (דברים יט:יב), אין לי אלא איש שגנב נפש, אשה או טמטום או אנדרוגינוס שגנבו, מניין? תלמוד לומר 'וגנב איש ומכרו'; ולפי שנאמר כאן 'וגנב איש' אין לי אלא גנב איש, גנב אשה מניין? תלמוד לומר 'גנב נפש'. לכך הצרכו שניהם, מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו, ונמצא בידו' כבר קדם מכירה: מות יומת. בחנק; כל מיתה' האמורה בתורה סתם – חנק היא. [ויג] והפסיק הענין וכתב 'וגנב איש' בין מכה אביו ואמו למקלל אביו ואמו – ונראה לי: היינו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומר סבר לא מקשינן: (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר? לפי שהוא אומר 'איש איש אשר יקלל את אביו' (ויקרא טו:כד), אין לי אלא איש שקלל את אביו, אשה שקללה את אביה מניין? תלמוד לומר 'ומקלל אביו ואמו' סתם, בין איש ובין אשה; אם כן למה נאמר 'איש אשר יקלל'? להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה; וכל מקום שנאמר 'דמיו בו' – בסקילה, ובנין אב לכלם: 'באבן ירגמו אתם דמיהם בם' (ויקרא טז:מב), ובמקלל אביו ואמו נאמר 'דמיו בו' (שם כד): (יח) וכי יריבן אנשים. למה נאמר? לפי שנאמר 'עין תחת עין' (לקמן פסוק כד), לא למדנו אלא דמי איבריו, אבל שבת ורפוי לא למדנו, לכך נאמרה פרשה זו:

טז

והכה-איש את-רעהו באבן או באגרוף ולא ימות ונפל למשכב: משפטים

יט אם-יָקֹום והתהלך בחוץ על-משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא

כ ירפא: וכי-יכה איש את-עבדו או את-אמתו עה שני

כא בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם: אך אם-יום או יומים יעמד לא יקם כי

כב כספו הוא: וכי-ינצו אנשים ונגפו אשה הרר ויצאו עו

יִלְדֶּיהָ ולא יהיה אסון ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן

כג כד בפללים: ואם-אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש: עין תחת עין שן תחת

כה שן יד תחת יד רגל תחת רגל: כויה תחת כויה פצע תחת פצע חבורה

תרגום אונקלוס

וימחי גבר ית חבריה באבנא או בכורמיזא ולא ימות ויפול לכוטלן: יט אם יקום ויהליך בבקרא על ברייה ויהי זכא מחיא לחוד בוטלניה יתין ואגר אסיא ישרים: כ וארי ימחי גבר ית עבדיה או ית אמתיה בשולטן וימות תחות ידיה אתדנא יתדן: כא ברם אם יומא או תרין יומין יתקיים לא יתדן ארי כספיה הוא: כב וארי ינצון גוברין וימחון אתתא מעדיא ויפקון ולדאה ולא יהי מותא אתגבאה יתגבי כמא דישי עלוהי בעלה דאתתא ויתין מממר דייניא: כג ואם מותא יהי ויתתין נפשא חלף נפשא: כד עינא חלף עינא שנא חלף שנא ידא חלף ידא רגלא חלף רגלא: כה כואה חלף כואה פדעא חלף פדעא

פירוש רש"י

ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לכוטלן, לחלי שמבטלן ממלאכתו: (יט) על משענתו. על בריו וכחו: ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג? אלא למדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה; וכן משמעו כשקם זה והולך על משענתו אז ינקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה: רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החלי, אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החלי כאלו הוא שומר קשואין, שהרי אף לאחר החלי אינו ראוי למלאכת יד ורגל, והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו, שנאמר 'יד תחת יד רגל תחת רגל' (להלן פסוק כד): ורפא ירפא. כתרגומו. ישלם שכר הרופא: (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר; או אינו אלא בעברי? תלמוד לומר 'כי כספו הוא' – מה כספו קנוי לו עולמית – אף עבד הקנוי לו עולמית; והרי היה בכלל 'מכה איש ומת' (לעיל פסוק יב)? אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים – שאם לא מת תחת ידו, ושהה מעת לעת – פטור: בשבט. כשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר; או אפלו אין בו כדי להמית? תלמוד לומר בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו' (במדבר לב:ט) – והלא דברים קל וחמר: ומה ישראל חמור אין חייב עליו אלא אם כן הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל איבר שהוא כדי למות בהכאה זו, עבד הקל לא כל שכן! : נקם ינקם. מיתת סיף, וכן הוא אומר: חרב נקמת נקם ברית (ויקרא כב:כג): (כא) אך אם יום או יומים יעמד לא יקם. אם על יום אחד הוא פטור, על יומים לא כל שכן! אלא יום שהוא כיומים, ואיזה? זה מעת לעת: לא יקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו – אף על פי ששהה מעת לעת קדם שמת – חייב: (כב) וכי ינצו אנשים. זה עם זה,

ונתפון להכות את חברו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה, כמו 'פן תגף באבן רגלך' (תהלים סדר יג פסוק יג, מזמור צ שלנו פסוק יב), 'ובטרים יתנגפו רגליכם' (ירמיה ז:יט), 'ולאבן נגף' (ישעיה ג:ג): ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל: שמין אותה כמה היתה ראויה למכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון ממנו, כמו: 'וענשו אתו מאה כסף' (דברים יז:ד): כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל בבית דין להשית עליו ענש על כך: ונתן. המכה דמי ולדות: בפללים. על פי הדינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. רבותינו חולקים בדבר: יש אומרים: נפש ממש! ויש אומרים: ממון אבל לא נפש ממש! שהמתפון להרג את זה והרג את זה – פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: (כד) עין תחת עין. סמא עין חברו נותן לו דמי עינו, כמה שפחתו דמיו למכר בשוק וכן כלם; ולא נטילת איבר ממנו כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל (בבא קמא פג:–פד:). (כה) כויה תחת כויה. מכות אש; ועד עכשו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים, ועכשו בשאין בה פחת דמים אלא צער, כגון: כואו בשפוד על צפרניו, אומדים כמה אדם פיוצא בזה רוצה לטל להיות מצטער כך: פצע. היא מכה המוציאה דם, שפצע את בשרו נברדורא בלעז הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק, ואם נפל למשכב – נותן שבת ורפוי ובשת וצער; ומקרא זה יתר הוא, ובהחובל דרשוהו רבותינו: לחייב על הצער אפלו במקום נזק, שאף על פי שנותן לו דמי ידו, אין פוטריין אותו מן הצער, לומר: 'הואיל וקנה ידו יש עליו לחתכה בכל מה שירצה', אלא אומרים: 'יש לו לחתכה בסם שאינו מצטער כל כך' – וזה חתכה

טז

כו תחת חבורה:

וכי־יִכָּה אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ עִז־מִשְׁפָּטִים

כו או־אֶת־עֵין אִמְתּוֹ וְשַׁחֲתָהּ לַחֲפָשִׁי יִשְׁלַחנּוּ תַּחַת עֵינָיו: וְאִם־שָׁן עַבְדּוֹ

או־שָׁן אִמְתּוֹ יִפֹּל לַחֲפָשִׁי יִשְׁלַחנּוּ תַּחַת שָׁנוֹ:

כז וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וּמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא עֹבָ

כט יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׁרוֹ וּבָעַל הַשּׁוֹר נָקִי: וְאִם שׁוֹר נִגַּח הוּא מִתְמַל שְׁלֹשׁ

וְהוֹעֵד בְּבַעְלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ וְהַמִּית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל

ל וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת: אִם־כָּפַר יוֹשֵׁת עָלָיו וְנָתַן פְּדִיָן נַפְשׁוֹ כָּכֹל

לא אֲשֶׁר־יוֹשֵׁת עָלָיו: או־בֶן יִגַּח או־בַת יִגַּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ:

לב אִם־עַבְד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אִמָּה כֶּסֶף | שְׁלֹשִׁים שֶׁקֶלִים יִתֵּן לַאֲדֹנָיו וְהַשּׁוֹר

לג יִסָּקֵל: וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר עֹט

תרגום אונקלוס

משקופי חלף משקופי: כו וארי ימחי גבר ית עינא דעבדיה או ית עינא דאמתיה ויחבלנה לבר חורין ויפטרניה חלף עיניה: כז ואם שנא דעבדיה או שנא דאמתיה יפיל לבר חורין ויפטרניה חלף שניה: כח וארי יגח תורא ית גוברא או ית אתתא וימות אתרגמא יתרגים תורא ולא יתאכיל ית בסריה ומריה דתורא יהי זכא: כט ואם תור נגח הוא מאתמלי ומדקמוהי ואתסדה במריה ולא נטריה ויקטול גבר או אתתא תורא יתרגים ואף מריה יתקטיל: ל אם ממון ישוון עלוהי ויתין פורקן נפשיה ככל דישוון עלוהי: לא או לבר ישראל יגח תורא או לבת ישראל יגח פדינא הדין יתעביד ליה: לב אם לעבדא יגח תורא או לאמתא כספא תלתין סלעין יתין לרבוניה ותורא יתרגים: לג וארי יפתח גבר גוב או ארי יכרי גבר גוב

פירוש רש"י

שנאמר במועד 'וגם בעליו יומת', הצריך לומר בתם – 'בעל השור נקי': (כט) מתמל שלשם. הרי שלש נגיחות: והועד בבעליו. לשון התראה בעדים, כמו 'העד העד בנו האיש' (בראשית לח:כד): והמית איש וגו'. לפי שנאמר 'וכי יגח', אין לי אלא שהמיתו בנגיחה, המיתו בנשיכה, דחיפה, בעיטה מנין? תלמוד לומר 'והמית': וגם בעליו יומת. בידי שמים; יכול, בידי אדם? תלמוד לומר 'מות יומת המכה רצח הוא' (במדבר לב:יג) – על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו: (ל) אם כפר יושת עליו. 'אם' זה אינו תלוי והרי הוא כמו 'אם כסף תלוה' (להלן יז:א) – לשון 'אשר', זה משפטו שישיתו עליו בית דין כפר: ונתן פדין נפשו. דמי נזק – דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר: דמי מזיק: (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. שהיא קטנה: לפי שנאמר 'והמית איש או אשה', יכול, אינו חייב אלא על הגדולים? תלמוד לומר 'או בן יגח וגו' – לחייב על הקטנים כגדולים: (לב) אם עבד וגו' או אמה. כנעניים: שלשים שקלים יתן. גזרת הכתוב הוא, בין שהוא שוה אלף זוז, בין שאינו שוה אלא דינר; והשקל משקלו ארבעה זהובים שהם חצי אונקיא למשקל הישר של קולונ'א: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה מכסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר? אם על הפתיחה חייב, על הכריה לא כל שכן? אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב:

בכרזל וצער: חבורה. היא מכה שהדם נצרך בה ואינו יוצא, אלא שמאדים הבשר כנגדו; ולשון חבורה טיבא בלעז כמו 'ונמר חברברתיו' (ירמיה ז:כז) ותרגומו 'משקופי' לשון חבטה, בטדורא בלעז, וכן 'שדפות קדים' (בראשית לו:כג) 'שקיפן קדום' – חבוטות ברות. וכן 'על המשקוף' (לעיל ח:יז) – על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני, אבל עברי אינו יוצא בשן ועין, כמו שאמרנו אצל 'לא תצא כצאת העבדים' (לעיל פסוק י): תחת עינו. וכן בעשרים וארבעה ראשי איברים: אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחטם וראש הגויה שהוא גיד האמה; ולמה נאמרו 'שן' ו'עין'? שאם נאמר 'עין' ולא נאמר 'שן', הייתי אומר: מה 'עין' שנברא עמו אף כל שנברא עמו – והרי 'שן' לא נברא עמו. ואם נאמר 'שן' ולא נאמר 'עין', הייתי אומר: אפלו שן תינוק שיש לה חליפין – לכך נאמר עין: (כח) וכי יגח שור. אחד שור ואחד כל בהמה וחיה ועוף, אלא שדבר הכתוב בהוה: ולא יאכל את בשרו. ממשמע שנאמר 'סקול יסקל השור' איני יודע שהוא נבלה, ונבלה אסורה באכילה? אלא, מה תלמוד לומר: 'ולא יאכל את בשרו'? שאפלו שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה; בהנאה מנין? תלמוד לומר: 'בעל השור נקי' – כאדם האומר לחברו: 'יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום', זהו מדרשו; ופשוטו כמשמעו: לפי

טו וְלֹא יִכְסֹנוּ וְנִפְל־שָׁמָּה שׁוֹר אוֹ חֲמֹר: בְּעַל הַבּוֹר יִשְׁלֹם כֶּסֶף יָשִׁיב מִשְׁפָּטִים
 לָהּ לְבַעֲלֶיהָ וְהֵמֶת יִהְיֶה-לָּהּ: וְכִי-יִגָּף שׁוֹר-אִישׁ אֶת-שׁוֹר פ
 רָעָהוּ וּמָתָה וּמָכְרוּ אֶת-הַשׁוֹר הַחַי וַחֲצוּ אֶת-כֶּסְפוֹ וְגַם אֶת-הֵמֶת יַחֲצוּן:
 לוֹ אוֹ נֹדַע כִּי שׁוֹר נִגָּח הוּא מִתְּמוֹל שְׁלֹשׁ וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ בְּעַלְיוֹ שְׁלֹם
 לוֹ יִשְׁלֹם שׁוֹר תַּחַת הַשׁוֹר וְהֵמֶת יִהְיֶה-לָּהּ: כִּי יִגְנֹב-אִישׁ פא
 שׁוֹר אוֹ-שֶׁה וּטְבָחוּ אוֹ מָכְרוּ חֲמִשָּׁה בָּקָר יִשְׁלֹם תַּחַת הַשׁוֹר
 לח וְאַרְבַּע-צֹאן תַּחַת הַשֶּׁה: אִם-בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצָא הַגָּנֹב וְהִכָּה וּמָתָה אֵין לוֹ

תרגום אונקלוס

וְלֹא יִכְסִינֶיהָ וְיִפּוֹל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא: לֹד מְרִיָּה דְּגֻבָּא יִשְׁלִים כֶּסֶּפָּא יְתִיב לְמַרְוּהִי וּמִיתָא יְהִי דִּילִיָּה:
 לָהּ וְאַרְיִי יִגּוֹף תּוֹר דְּגִבְרָא יֵת תּוֹרָא דְּחִבְרִיָּה וּיִזְבְּנוּן יֵת תּוֹרָא חֲיָא וְיִפְלְגוּן יֵת כֶּסְפִּיָּהּ וְאַף יֵת
 דְּמִי מִיתָא יִפְלְגוּן: לוֹ אוֹ אֲתִידַע אַרְיִי תּוֹר נִגָּח הוּא מִאֲתַמְלִי וּמִדְּקֻמוּהִי וְלֹא נִטְרִיָּה מְרִיָּה שְׁלָמָא יִשְׁלִים
 תּוֹרָא חֲלָף תּוֹרָא וּמִיתָא יְהִי דִּילִיָּה: לוֹ אַרְיִי יִגְנֹב גִּבְרָא תּוֹר אוֹ אִמֵּר וְיִכְסִינֶיהָ אוֹ יִזְבְּנֶיהָ חֲמִשָּׁא תּוֹרִין
 יִשְׁלִים חֲלָף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עֲנָא חֲלָף אִמֵּרָא: לָהּ אִם בַּמַּחְתֶּרֶת יִשְׁתַּכַּח גָּנָב וְיִתְמַחִי וּיָמוּת לֵית לִיָּה

פירוש רש"י

וְלֹא יִכְסֹנוּ. הָאֵם כֶּסֶהוּ – פְּטוֹר; וּבְחֹפֶר בְּרִשּׁוֹת
 הָרִבִּים דִּבֶּר הַכְּתוּב: שׁוֹר אוֹ חֲמֹר. הוּא הַדִּין לְכָל
 בְּהֵמָה וְחִיָּה; שֶׁבְּכָל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר 'שׁוֹר' אוֹ 'חֲמֹר'
 אָנוּ לְמַדִּין אוֹתוֹ 'שׁוֹר' 'שׁוֹר' מִשְׁבֶּת, שֶׁנֶּאֱמַר
 'לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ' (להלן יז:ט), מֵה לְהֵלֶן כָּל
 בְּהֵמָה וְחִיָּה כְּשׁוֹר, שֶׁהָרִי נֶאֱמַר בְּמָקוֹם אַחֵר 'וְכָל
 בְּהֵמָתְךָ' (דברים ה:כב), אֵף כָּאֵן כָּל בְּהֵמָה וְחִיָּה
 כְּשׁוֹר; וְלָמָּה נֶאֱמַר 'שׁוֹר' וְ'חֲמֹר'? אֵלָּא שׁוֹר –
 וְלֹא אָדָם, חֲמֹר – וְלֹא כְלִים: (לֹד) בְּעַל הַבּוֹר. בְּעַל
 הַתְּקָלָה; אֵף עַל פִּי שְׂאִין הַבּוֹר שְׁלוֹ – שֶׁעֲשָׂאוּ
 בְּרִשּׁוֹת הָרִבִּים – עֲשָׂאוּ הַכְּתוּב בְּעַלְיוֹ, לְהַתְחִיב
 עָלָיו בְּנִזְקֵיו: כֶּסֶף יָשִׁיב לְבַעֲלֵיו. 'יָשִׁיב' – לְרִבּוּת
 שׁוֹה כֶּסֶף וְאִפְלוּ סְבִיב: וְהֵמֶת יִהְיֶה לוֹ. לְנִזֶּק; שֶׁמִּין
 אֶת הַנִּבְלָה וְנוֹטְלָה בְּדָמִים, וּמִשְׁלֹם לוֹ הַמִּזִּיק
 עָלֶיהָ תְּשְׁלוּמֵי נִזֶּק: (לָהּ) וְכִי יִגָּף. יִדְחָף; בֵּין
 בְּקִרְבָּיו, בֵּין בְּגוּפוֹ, בֵּין בְּרִגְלָיו, בֵּין שֶׁנֶּשְׁכּוּ
 בְּשִׁנָּיו, כָּלָן בְּכָלִל נִגִּיפָה הֵם, שְׂאִין 'נִגִּיפָה' אֵלָּא
 לְשׁוֹן 'מָכָה'; שׁוֹר אִישׁ. שׁוֹר שֶׁל אִישׁ: וּמָכְרוּ אֶת
 הַשׁוֹר וְגו'. בְּשׁוּיִם הַכְּתוּב מְדַבֵּר – שׁוֹר שׁוֹה
 מֵאֲתִים שֶׁהִמִּית שׁוֹר שׁוֹה מֵאֲתִים – בֵּין שֶׁהִנְבִּלָה
 שׁוֹה הָרִבָּה, בֵּין שֶׁהִיא שׁוֹה מַעֲט, כְּשֶׁנוֹטֵל זֶה חֲצִי
 הַחֲצִי וְחֲצִי הַמֶּת, וְזֶה חֲצִי הַחֲצִי וְחֲצִי הַמֶּת, נִמְצָא כָּל
 אֶחָד מִפְּסִיד חֲצִי נִזֶּק שֶׁהִזִּיקָה הַמִּיתָה; וְלִמְדָה,
 שֶׁהֵתֵם מִשְׁלֹם חֲצִי נִזֶּק, שֶׁמִּין הַשׁוּיִן אֲתָה לְמַד
 לְשְׂאִינָן שׁוּיִן – כִּי דִין הֵתֵם לְשֹׁלֵם חֲצִי נִזֶּק, לֹא
 פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר; אוֹ יָכוֹל, אֵף בְּשְׂאִינָן שׁוּיִן
 בְּדַמִּיָּהֶן כְּשֶׁהֵן חַיִּים, אִמֵּר הַכְּתוּב: וַחֲצוּ אֶת
 שְׁנֵיהֶם? אִם אִמֵּרְתָּ כֵּן, פְּעָמִים שֶׁהִמִּיתָ מִשְׁתַּכַּר
 הָרִבָּה, כְּשֶׁהִנְבִּלָה שׁוֹה לְמַכֵּר לְגוּיִם הָרִבָּה יוֹתֵר
 מִדְּמֵי שׁוֹר הַמִּזִּיק, וְאִי אֶפְשָׁר שִׂיאֵמֶר הַכְּתוּב

מפתח סדרי התנ"ך

פסוק לח אם במחֶתֶרֶת יִמָּצָא הַגָּנֹב פרשה (פא) למרות זאת מחלק הפרקים פתח כאן פרק חדש

טז דְּמִים: אִם-זָרַחַה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דְּמִים לוֹ שְׁלֹם יִשְׁלַם אִם-אֵין לוֹ וְנִמְכָּר
 מ בְּגִנְבָתוֹ: אִם-הִמָּצָא תִמְצָא בְיָדוֹ הַגִּנְבָּה מִשּׁוֹר עַד-חֲמֹר עַד-שָׁה חַיִּים
 מא שְׁנַיִם יִשְׁלַם: כִּי יִבְעַר-אִישׁ שְׂדֵה אוֹ-כָרֶם פֶּב שלישי
 וְשָׁלַח אֶת-בְּעִירָהּ וּבְעַר בְּשָׂדֶה אַחֵר מִיֵּטֵב שְׂדֵהוּ וּמִיֵּטֵב כְּרָמוֹ
 מב יִשְׁלַם: כִּי-תִצָּא אֵשׁ פֶּג
 ומִצָּאָה קִצִּים וְנֹאכַל גְּדִישׁ אוֹ הַקֶּמֶה אוֹ הַשְּׂדֵה שְׁלֹם יִשְׁלַם הַמִּבְעַר
 מג אֶת-הַבְּעִירָה: כִּי-יִתֵּן אִישׁ אֶל-רֵעֵהוּ כֶסֶף אוֹ-כֶלִים פֶּד ג
 מד לְשֹׁמֵר וְגִנֵּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם-יִמָּצָא הַגִּנֵּב יִשְׁלַם שְׁנַיִם: אִם-לֹא יִמָּצָא
 הַגִּנֵּב וְנִקְרַב בְּעַל-הַבֵּית אֶל-הָאֱלֹהִים אִם-לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמַלְאֲכַת
 מה רֵעֵהוּ: עַל-כָּל-דִּבְרֵי-פֶשַׁע עַל-שׁוֹר עַל-חֲמֹר עַל-שָׁה עַל-שִׁלְמָה

תרגום אונקלוס

דס: לט אם עינא דסדהיא נפלת עלוהי דמא ליה שלמא ישרים אם לית ליה ויזדבן בגנובתיה: מ אם אשתכחא תשתכח בידיה גנובתא מתור עד חמר עד אמר אנון חיינ על חד תרינ ישרים: מא ארי יוכל גבר חקל או כרם וישלח ית בעיריה ויכול בחקל אחרן שפר חקליה ושפר כרמיה ישרים: מב ארי יתפק נור וישכח כובין ויכול גדישין או קמא או חקל שלמא ישרים דאדליק ית דליקתא: מג ארי יתין גבר לחבריה כסף או מנין למטר ויתגנבון מבית גוברא אם ישתכח גנבא ישרים על חד תרינ: מד אם לא ישתכח גנבא ויתקרב מריה דביתא לקדם דיניא אם לא אושיט ידיה במא דמסר ליה חבריה: מה על כל פתגם דחוב על תור על חמר על אמר על כסו

פירוש רש"י

אֵלָא חַיִּים אוֹ דְּמִי חַיִּים: (מא) כִּי יִבְעַר, אֶת בְּעִירָהּ, וּבְעַר. כָּלֶם לְשׁוֹן בְּהֵמָה, כְּמוֹ 'אֲנַחְנוּ וּבְעִירָנוּ' (במדבר יז:לד): כִּי יִבְעַר. יוֹלִיד בְּהִמּוֹתָיו בְּשָׂדֶה אוֹ בְּכָרֶם שֶׁל חֲבֵרוֹ, וְיִזִּיק אוֹתָהּ בְּאַחַת מִשְׁתֵּי אֱלֹהִים, אוֹ בְּשִׁלּוֹחַ בְּעִירָהּ אוֹ בְּבַעֲרוֹ; וּפְרָשׁוֹ רַבּוֹתֵינוּ: 'וְשָׁלַח' – הוּא נִזְקֵי מִדְּרֹךְ כֶּף רֶגֶל, 'וּבְעַר' – הוּא נִזְקֵי הַשֶּׁן, הָאוֹכֵלֶת וּמִבְעֵרָת: בְּשָׂדֶה אַחֵר. בְּשָׂדֶה שֶׁל אִישׁ אַחֵר: מִיֵּטֵב שְׂדֵהוּ וְגו' יִשְׁלַם. שְׁמִין אֶת הַנֶּזֶק, וְאִם בָּא לְשֹׁלֵם לוֹ קֶרֶקַע דְּמִי נֶזֶקוֹ, יִשְׁלַם לוֹ מִמִּיֵּטֵב שְׂדוֹתָיו – אִם הָיָה נֶזֶקוֹ סֹלַע, יִתֵּן לוֹ שׁוֹה סֹלַע מַעֲדִית שֵׁישׁ לוֹ; לְמַדְּךָ הַכְּתוּב שֶׁהַנֶּזֶקִין שְׁמִין לָהֶם בְּעֵדִית: (מב) כִּי תִצָּא אֵשׁ. אֶפְלוּ מַעֲצָמָה: וּמִצָּאָה קִצִּים. יִירֹדוּשׁ בַּלְעֹז: וְנֹאכַל גְּדִישׁ. שְׁלַחְכָּה בְּקוֹצִים עַד שֶׁהִגִּיעָה לְגְדִישׁ אוֹ לְקֶמֶה הַמְּחַבֵּרֶת לְקֶרֶקַע: אוֹ הַשְּׂדֵה. שְׁלַחְכָּה אֶת נִירוֹ וְצִרִּיף לְנִיר אוֹתָהּ פַּעַם שְׁנִיָּה: שְׁלֹם יִשְׁלַם הַמִּבְעַר. אֵף עַל פִּי שֶׁהִדְלִיק בְּתוֹךְ שָׁלוֹ, וְהִיא יִצָּאָה מַעֲצָמָה עַל יְדֵי קוֹצִים שֶׁמִּצָּאָה, חֵיב לְשֹׁלֵם, לְפִי שֶׁלֹּא שָׁמַר אֶת גְּחָלָתוֹ שֶׁלֹּא תִצָּא וְתִזְיק: (מג) וְגִנֵּב מִבֵּית הָאִישׁ. לְפִי דְּבָרָיו: אִם יִמָּצָא הַגִּנֵּב. 'יִשְׁלַם' הַגִּנֵּב 'שְׁנַיִם' לְבַעֲלִים: (מד) אִם לֹא יִמָּצָא הַגִּנֵּב. וְכֹא הַשּׁוֹמֵר הַזֶּה, שֶׁהוּא בְּעַל הַבֵּית: וְנִקְרַב. אֶל הַדִּינִין לְדוֹן עִם זֶה וּלְשַׁבַּע לוֹ שִׁלְמָה שְׁלַח יָדוֹ בְּשָׁלוֹ: (מה) עַל כָּל דִּבְרֵי פֶשַׁע. שִׁמִּצָּא שְׁקָרָן בְּשִׁבוּעָתוֹ – שִׁיעִידוֹ עֵדִים שֶׁהוּא עֲצָמוֹ גִּנְבוּ – וְיִרְשִׁיעוּהוּ אֱלֹהִים עַל פִּי הָעֵדִים:

דְּמִים. אֵין זֶה רְצִיחָה, הָרִי הוּא כְּמַת מַעֲקָרוֹ; כְּאֵן לְמַדְתָּ תוֹרָה: 'אִם בָּא לְהַרְגֹּךָ, הַשֶּׁכֶם לְהַרְגֹּךָ', וְזֶה לְהַרְגֹּךָ בָּא, שֶׁהָרִי יוֹדֵעַ הוּא שְׁאִין אָדָם מַעֲמִיד עֲצָמוֹ וְרוֹאֶה שְׁנוּטָלִין מְמוֹנֹו בְּפָנָיו – וְשׁוֹתָק, לְפִיכָךְ עַל מִנַּת כֵּן בָּא, שְׁאִם יַעֲמִד בְּעַל הַמָּמוֹן כְּנִגְדּוֹ – יִהְיֶנּוּ: (לט) אִם זָרַחַה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו. אֵין זֶה אֵלָא כְּמִין מִשָּׁל: אִם בְּרוֹר לָךְ הַדָּבָר שֵׁישׁ לוֹ שְׁלֹם עִמָּךְ, כְּשֶׁמֶשׁ הַזֶּה שֶׁהוּא שְׁלֹם בְּעוֹלָם, כִּךְ פְּשׁוּט לָךְ שְׁאִינוֹ בָּא לְהַרְגֹּךָ, אֶפְלוּ יַעֲמִד בְּעַל הַמָּמוֹן כְּנִגְדּוֹ, כְּגוֹן: אִב הַחוּתֵר לְגִנֵּב מְמוֹן הַבֵּן, בִּידוּעַ שְׁרַחֲמֵי הָאִב עַל הַבֵּן וְאִינוֹ בָּא עַל עֶסְקֵי נַפְשׁוֹת: דְּמִים לוֹ. כְּחִי הוּא חָשׁוּב, וְרְצִיחָה הִיא אִם יִהְיֶנּוּ בְּעַל הַבֵּית: שְׁלֹם יִשְׁלַם. הַגִּנֵּב מְמוֹן שֶׁגִּנֵּב וְאִינוֹ חֵיב מִיתָה; וְאוֹנֶקְלוֹס שֶׁתִּרְגַּם 'אִם עֵינָא דְסִהֲדִיא נִפְלַת עָלׇהּ' לָקַח לוֹ שְׁטָה אַחֲרָת, לוֹמַר, שְׁאִם מִצְאוּהוּ עֵדִים קִדְּם שְׁבָא בְּעַל הַבֵּית, וְכִשְׁבָּא בְּעַל הַבֵּית נִגְדּוֹ הִתְרוּ בּוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶהוּ – 'דְּמִים לוֹ', חֵיב עָלָיו אִם הִרְגּוֹ, שֶׁמֶאֱחָר שֵׁישׁ רוֹאִים לָהֶם אֵין הַגִּנֵּב הַזֶּה בָּא עַל עֶסְקֵי נַפְשׁוֹת וְלֹא יִהְיֶה אֶת בְּעַל הַמָּמוֹן: (מ) אִם הִמָּצָא תִמְצָא בְיָדוֹ בְּרִשׁוֹתוֹ, שֶׁלֹּא טָבַח וְלֹא מָכַר: מִשּׁוֹר עַד חֲמֹר. כָּל דָּבָר בְּכָלִל תְּשְׁלוּמֵי כֶּפֶל, בֵּין שֵׁישׁ בּוֹ רוּחַ חַיִּים, בֵּין שְׁאִין בּוֹ רוּחַ חַיִּים, שֶׁהָרִי נֹאמַר בְּמִקְרָא אַחֵר 'עַל שָׁה עַל שִׁלְמָה עַל כָּל אֲבִדָּה וְגו' יִשְׁלַם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ' (לקמן פסוק מה): חַיִּים שְׁנַיִם יִשְׁלַם. וְלֹא יִשְׁלַם לוֹ מִתִּים,

הסדר פותח ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם: הפטרתו פותחת (ישעיה כג:ב) בזה אמר ה' שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וְעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי-קָרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לְבֹא וְצִדְקָתִי לְהַגְלוֹת: אֲשֶׁרִי אֲנוֹשׁ יַעֲשֶׂה-זֹּאת... שִׁמְר שְׁבַת מִחֻלָּל וְשִׁמְר יָדוֹ מַעֲשׂוֹת כָּל-רָע:

טז

עַל-כָּל-אַבְדָּה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי-הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְבַר-שְׁנִיָּהּם מִשְׁפָּטִים

מִזֶּה אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן אֱלֹהִים יִשְׁלַם שְׁנַיִם לְרַעְיוֹ: כִּי-יִתֵּן פֶּה

אִישׁ אֶל-רַעְיוֹ חֲמוֹר אוֹ-שׁוֹר אוֹ-שֶׁה וְכָל-בְּהֵמָה לְשֹׁמֵר וּמֵת אוֹ-נֶשֶׁבֶר

מִזֶּה אוֹ-נֶשֶׁבֶה אֵין רֹאֶה: שְׁבַעַת יְהוָה תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם-לֹא שָׁלַח יָדוֹ

מִזֶּה בְּמִלְאֶכֶת רַעְיוֹ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יִשְׁלַם: וְאִם-גָּנַב יִגְנַב מֵעַמּוֹ יִשְׁלַם

מִזֶּה לְבַעֲלָיו: אִם-טָרַף יִטָּרַף יִבְאֶהוּ עַד הַטָּרְפָּה לֹא יִשְׁלַם:

נ וְכִי-יִשְׁאֵל אִישׁ מֵעַם רַעְיוֹ וְנֶשֶׁבֶר אוֹ-מֵת בְּעָלָיו אֵין-עַמּוֹ פֶּה

נא שְׁלַם יִשְׁלַם: אִם-בְּעָלָיו עַמּוֹ לֹא יִשְׁלַם אִם-שָׂכִיר הוּא בָּא

נב בְּשָׂכְרוֹ: וְכִי-יִפְתָּה אִישׁ בְּתוֹלָה אֲשֶׁר לֹא-אַרְשָׁה פֶּה ד

תרגום אונקלוס

על כל אבידתא דיימר ארי הוא דין לקדם דייניא ייעול דין תרויהון דיתכונן דייניא ישרים על חד תרין לחבריה: מו ארי יתין גבר לחבריה חמר או תור או אמר וכל בעירא למטר ומית או אתבר או אשתבי לית דחזי: מז מומתא דיי תהי בין תרויהון אם לא אושיט ידיה במא דמסר ליה חבריה ויקביל מריה מניה מומתא ולא ישרים: מה ואם אתגנבא יתגנב מעמיה ישרים למרוהי: מט אם אתברא יתבר ייתי סהדין דתביר לא ישרים: נ וארי ישאל גבר מן חבריה ויתבר או ימות מריה לית עמיה שלמא ישרים: נא אם מריה עמיה לא ישרים אם אגירא הוא עאל באגריה: נב וארי ישדל גבר בתולתא דלא מארסא וישכוב עמה

פירוש רש"י

ר'א'ה' שיעיד בדבר - (מז) שבעת ה' תהיה. ישיב שכן הוא כדבריו, והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו, שאם שלח בה יד ואחר כך נאנסה, חייב באנסיה: ולקח בעליו. השבועה: ולא ישרם. לו השומר כלום: (מט) אם טרף יטרף. על ידי חיה רעה: יבאהו עד. יביא עדים שנטרפה באנס - ופטור: הטרפה לא ישרם. אינו אומר 'טרפה לא ישרם' אלא 'הטרפה' - יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם: טרפת חתול ושועל ונמיה - משלם; טרפת זאב ארי ודב ונחש - אינו משלם; ומי לחשך לדון כן? שהרי כתוב 'ומת או נשבר או נשבה' - מה מיתה שאין יכול להציל, אף שבר ושביה שאין יכול להציל: (נ) וכי ישאל בא ללמד על השואל שחייב באנסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו: (נא) אם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה, בין שהוא במלאכה אחרת, היה עמו בשעת שאילה, אינו צריך להיות עמו בשעת שביה ומיתה: אם שכיר הוא. אם השור אינו שואל אלא שכור, 'בא בשכרו' ליד השוכר הזה, ולא בשאילה, ואין כל הנאה שלו, שהרי על ידי שכרו נשתמש, ואין לו משפט שואל להתחייב באנסין; ולא פרש מה דינו, אם כשומר חנם או כשומר שכר? לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל: שוכר כיצד משלם? רבי מאיר אומר: כשומר חנם, רבי יהודה אומר: כשומר שכר: (נב) וכי יפתה מדבר על לבו עד ששומעת לו, וכן תרגומו 'וארי ישדל', שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי:

ישרם שנים לרעהו. למדך הכתוב, שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו, ונמצא שהוא עצמו גנב, משלם תשלומי כפל; ואימתי? בזמן שנשבע ואחר כך באו עדים, שפך דרשו רבותינו: 'ונקרב בעל הבית אל האלהים' - קריבה זו שבועה היא! אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין? שפיון שפא לדין וכפר לומר נגנבה, מיד יתחייב כפל, אם באו עדים שהוא בידו? - נאמר כאן 'שליחות יד' ונאמר למטה 'שליחות יד' - 'שבעת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו' (פסוק מז), מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו: אשר יאמר העד 'כי הוא זה' שנשבעת עליו, הרי הוא אצלך, עד הדין 'יבא דבר שניהם', ויחקרו את העדות, ואם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה, 'ישרם שנים', ואם ירשיעו את העדים, שנמצאו זוממין, ישרמו הם שנים לשומר; ורבותינו זכרונם לברכה דרשו: 'כי הוא זה' ללמד שאין מחיבין אותו שבועה, אלא אם כן הודה במקצת, לומר: 'כך וכך אני חייב לך, והמותר נגנב ממני': (מו) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם, לפיכך פטר בו את הגנבה, כמו שכתוב 'וגנב מבית האיש וגו' אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית' (פסוקים מג-מד) - לשבועה, למדת שפוטט עצמו בשבועה זו; ופרשה זו אמורה בשומר שכר, לפיכך אינו פטור אם נגנבה, כמו שכתוב 'ואם גנב יגנב מעמו ישרם' (פסוק מה), אבל על האנס, כמו 'מת' מעצמו 'או נשבר או נשבה' בחזקה על ידי לסטים, ואין

טו נג וְשָׁכַב עִמָּה מְהֵרָה לֹא יִמְהַרְנָה לֹא לְאִשָּׁה: אִם־מֵאֵן יֵמָאֵן אָבִיהָ לְתַתָּהּ לוֹ כֶּסֶף מִשְׁפָּטִים
 נד, נה יִשְׁקַל כְּמֵהָר הַבְּתוּלָה: מְכַשְׁפָּה לֹא תַחֲיֶה: כָּל־שָׁכַב פֶּחַ
 נו עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת: זִבְחַ לְאֱלֹהִים יִחָרֵם בְּלִתִּי פֹט
 נז לַיהוָה לְבָדּוֹ: וְגַר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:
 נח, נט כָּל־אֱלֻמְנָה וְיִתּוֹם לֹא תַעֲנוּן: אִם־עֲנָה תַעֲנֶה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעַק יִצְעַק אֵלַי
 ס שָׁמַע אֲשַׁמַּע צַעֲקָתוֹ: וְחָרָה אַפִּי וְהִרְגָּתִי אֶתְכֶם בַּחֶרֶב וְהָיוּ נְשִׁיכֶם
 אֱלֻמְנוֹת וּבְנֵיכֶם יִתְמָיִם:

תרגום אונקלוס

קיימא קיימנה ליה לאתו: נג אם מצבא לא יציץ אבוקא למתנה ליה כספא יתקול כמזהרי בתולתא: נד חרשא לא תחי: נה כל דישוב עם בעירא אתקטלא יתקטיל: נו דידיבח לטעות עממיא יתקטיל אלהין לשמא דיי בלחודיה: נז ולגירא לא תנוון ולא תעיקון ארי דירין הויתון בארעא דמצרים: נח כל ארמלא וייתם לא תענון: נט אם ענאה תעני יתיה ארי אם מקבל יקבל קדמי קבלא אקביל קבילתיה: ס ויתקף רוגזי ואקטול יתכון בחרבא ויהוין נשיכון ובניכון יתמין: פירוש רשי

מְהֵרָה יִמְהַרְנָה. יִפְסֹק לָהּ מְהֵרָה כְּמִשְׁפָּט אִישׁ לֹא־שָׁתוּ – שְׁכֹתֵב לָהּ כְּתִבָּה וְיִשְׁאָנָה: (נג) כְּמֵהָר הַבְּתוּלָה. שְׁהוּא קָצוּב חֲמִשִּׁים כֶּסֶף; אֲצֵל הַתּוֹפֵס אֶת הַבְּתוּלָה וְשׁוֹכֵב עִמָּה בְּאֵנֶס, שְׁנָאֵמֵר 'וְנָתַן הָאִישׁ הַשָּׂכֵב עִמָּה לְאָבִי הַנֶּעֱרָר חֲמִשִּׁים כֶּסֶף' (דברים יז:כד): (נד) מְכַשְׁפָּה לֹא תַחֲיֶה. אֵלָּא תוּמָת בְּבִית דִּין; וְאַחַד זָכָרִים וְאַחַד נְקֻבוֹת, אֵלָּא שְׂדִיבֵר הַכְּתוּב בְּהוּהָ, שְׁהַנְשִׁים מְצוּיֹת בְּכִשְׁפִּים: (נה) כָּל שָׂכַב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת. בְּסִקִּילָה; רוֹבַע פְּנִרְבַּעַת שְׁכֹתוֹב בָּהֶם 'דְּמִיָּהם בָּם' (ויקרא טז:מב): (נו) לְאֱלֹהִים. לְעִבּוּדָה זָרָה; אִלּוּ הָיָה נְקוּד 'לְאֱלֹהִים' – הָיָה צָרִיף לְפָרֵשׁ וּלְכַתֵּב 'אַחֲרִים', עֲכָשׁוּ שְׁאֵמֵר 'לְאֱלֹהִים' אֵין צָרִיף לְפָרֵשׁ אַחֲרִים; שְׁכָל לִמ"ד וּבִי"ת הַמְשַׁמֶּשֶׁת בְּרָאשׁ הַתִּבְיָה, אִם נְקוּדָה בַּחֲטָף, כְּגוֹן 'לְמַלְךְ' 'לְמַדְבֵּר' 'לְעִיר' צָרִיף לְפָרֵשׁ לְאִיזָה מֶלֶךְ, לְאִיזָה מְדַבֵּר, לְאִיזָה עִיר, וְכֵן 'לְמַלְכִּים וְלְרִגְלִים' צָרִיף לְפָרֵשׁ לְאִיזָה, וְאִם אֵינוֹ מְפָרֵשׁ – כָּל מַלְכִּים בְּמִשְׁמַע. כֵּן 'לְאֱלֹהִים' – כָּל אֱלֹהִים בְּמִשְׁמַע, אֲפִלּוּ קֹדֶשׁ; אֲבָל כִּשְׁהִיא נְקוּדָה פִּתַּח כְּמוֹ 'לְמַלְךְ' 'לְמַדְבֵּר' 'לְעִיר' נֹדַע בְּאִיזָה מֶלֶךְ מְדַבֵּר, וְכֵן 'לְעִיר' נֹדַע בְּאִיזָה עִיר מְדַבֵּר, וְכֵן 'לְאֱלֹהִים' לְאוֹתָן שְׁהַזְהִרְתָּם עֲלֵיהֶם בְּמָקוֹם אַחֵר. כִּיּוֹצֵא בּוֹ 'אֵין כְּמוֹךְ בְּאֱלֹהִים' (תהלים סדר יב פסוק כג, מוֹמֹר פֶּחַ שְׁלֵנוּ פִּסּוּק ח), לְפִי שְׁלֹא פִּרְשׁ הַצֶּרֶף לְנִקּוּד פִּתַּח: יוּמָת; לָמָּה נֵאֵמֵר 'יִחָרֵם' וְהֵלֵא כָּבֵר נֵאֵמְרָה בּוֹ מִיתָה בְּמָקוֹם אַחֵר וְהוֹצֵאתָ אֶת הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת הָאִשָּׁה הַהִיא וְגו' (דברים יד:י). אֵלָּא לְפִי שְׁלֹא פִּרְשׁ עַל אִיזוֹ עִבּוּדָה חֵיב מִיתָה, שְׁלֹא

מִפְתַּח סְדֵרִי הַתֵּנָךְ סדר טז מסתיים בפסוק: וְחָרָה אַפִּי וְהִרְגָּתִי אֶתְכֶם בַּחֶרֶב וְהָיוּ נְשִׁיכֶם אֱלֻמְנוֹת וּבְנֵיכֶם יִתְמָיִם: הַכִּיצַד? וְהָרִי הֶרְמֶכֶם [הַלְכוּת תְּפִילָה יג,ה] פִּסּוּק: כָּל הָעוֹלָה לְקִרּוֹת בְּתוֹרָה פּוֹתַח בְּדָבָר טוֹב וְחֹתֵם בְּדָבָר טוֹב. וְכֵן פִּסּוּק הֶרְמָא (אוֹחַ סִימֵן קֶלֶח). הַלְכָה זֶה מְקוּרָה בְּמִנְהַג אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: 'אִמֵּר רַבִּי יוֹסֵה בִּי רַבִּי בּוֹן... זֶה שְׁהוּא עוֹמֵד לְקִרּוֹת בְּתוֹרָה צָרִיף שִׁיחָא פּוֹתַח בְּדָבָר טוֹב וְחֹתֵם בְּדָבָר טוֹב' (ירושלמי מגילה ג,ז), וְכִיצַד מִסְתֵּיִם כֵּךְ סדר טז? אֵלָּא שִׁפְסוּק זֶה מִהוּוֹה אִיוֹם וְאִזְהָרָה חֲמוּרָה כִּלְפִי מִי שְׁעוֹבֵר עַל אִיסוּר אֹנָתָה גֵר אוֹ עֵינִי אֱלֻמְנָה וְיִתּוֹם, וְהוּא חֶלֶק מֵאֶחָד הַמְסֻרִּים הַמְרְכֻזִּים בַּחֲלוּקָה הַיְּהוּדִית לְסֻדְרִים – הַיַּחֲסָה הָרְאוּי לַחֲלָשִׁים בַּחֲבֵרָה, לְפִי שְׁהֶם תְּשׁוּשִׁי כֵּחַ וְדָבָר מְצוּי לְעֻנְיָתָם (רשי פסוק נח). וְכַדְבְּרִי הֶרְמֶכֶם (שם): 'וְלָמָּה פִּסְקִין בָּהּ בְּעֻנְיָנוֹת אֵלּוּ? מִפְּנֵי שְׁהִיא תוֹכַחָה כְּדִי שִׁיחֲזוּרֵהּ הָעָם בְּתִשְׁבּוּכָה'.

יז אִם-כֶּסֶף | תִּלְוֶה אֶת-עַמִּי אֶת-הָעַנִּי עִמָּךְ לֹא-תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשָׁה ז משפטים
 ב לֹא-תִשְׁיָמוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ: אִם-חָבַל תַּחְבֵּל שְׁלֹמֹת רַעַךְ עַד-בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ
 ג תִּשְׁיָבְנוּ לוֹ: כִּי הוּא כְּסוּתָה לְבֹדָה הוּא שְׁמֹלְתוֹ לְעָרוֹ בַּמָּה יִשְׁכַּב וְהָיָה
 ד כִּי-יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי-חֲנוּן אֲנִי: אֱלֹהִים לֹא צָא רביעי ה
 ה תִּקְלַל וְנָשִׂיא בְּעַמָּךְ לֹא תֵאָר: מִלֵּאֲתָךְ וּדְמַעַךְ לֹא תֵאָחֵר בְּכוֹר בְּנִיךָ
 ו תִּתֵּן-לִי: כִּן-תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרֶךְ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם-אִמּוֹ בַּיּוֹם
 ז הַשְּׁמִינִי תִתְּנוּ-לִי: וְאֲנָשֵׁי-קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא

תרגום אונקלוס

א אם כסף תלווה עמי לא תהי ליה כרשיא לא תשוון עלוהי חיבוליא: ב אם משכונא תסב כסותא דחברך עד מעיל שמשא תתיבניה ליה: ג ארי היא כסותיה בלחודה היא תותביה למשכיה במא ישכוב ויהי ארי יקבל קדמי ואקביל קבילתיה ארי חננא אנא: ד דיינא לא תקיל ורפא בעמך לא תלוט: ה בכורך ודמעך לא תאחר בוכרא דבנך תפריש קדמי: ו כן תעביד לתורך לענך שבועא יומין יהי עם אמיה ביומא תמינאה תפרשניה קדמי: ז ואנשין קדישין תהון קדמי ובשר פירוש רשי

(ה) מִלֵּאֲתָךְ. חֹבָה הַמְטֵלָת עֲלֶיךָ כְּשֶׁתִּתְּמַלֵּא תְּבוּאָתְךָ לְהַתְּבַשֵּׁל, וְהֵם בְּכוֹרִים: וְדַמְעָךְ. הַתְּרוּמָה. וְאִינִי יוֹדֵעַ מִהוּ לְשׁוֹן 'דַּמְעָה': לֹא תֵאָחֵר. לֹא תִשְׁנֶה סֹדֶר הַפְּרִשְׁתֶּךָ, לְאַחֵר אֶת הַמְּקֻדָּם וְלִהְיוֹת אֶת הַמֵּאָחֵר. שְׁלֹא יִקְדָּם תְּרוּמָה לְבְּכוֹרִים וּמַעֲשֵׂר לְתְּרוּמָה: בְּכוֹר בְּנִיךָ תִּתֵּן לִי. לְפָדוֹתוֹ חֲמֵשׁ סֵלָעִים מִן הַכֹּהֵן. וְהָלֹא כִּבְר צִוָּה עָלָיו בְּמִקּוֹם אַחֵר (במדבר 15:20)? אֵלֶּה, כְּדֵי לְסַמֵּךְ לוֹ 'כִּן תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרֶךְ לְצֹאנֶךָ' – מִה בְּכוֹר אָדָם לְאַחֵר שְׁלֹשִׁים יוֹם פּוֹדֶהוּ שְׁנֵאֲמַר 'וּפְדוּיָיו מִבֶּן חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה', אִף בְּכוֹר בְּהֵמָה דִּקְהָ מְטַפֵּל בּוֹ שְׁלֹשִׁים יוֹם וְאַחֵר כֶּךָ נּוֹתְנוֹ לַכֹּהֵן [עֵינֵי רִשִּׁי בְּכוֹרוֹת כּו: דִּבּוּר הַמִּתְחִיל מִלֵּאֲתָךְ: (ו) שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם אִמּוֹ. זֹה אֲזַהְרֶה לְכֹהֵן שְׂאֵם בָּא לְמַהֵר אֶת קֶרְבָּנוֹ לֹא יִמַּהֵר קֹדֶם שְׁמוֹנֶה, לְפִי שֶׁהוּא מַחְסֵר זָמַן: בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִתְּנוּ לִי. יָכוֹל, יֵהָא חֹבָה לְכוֹ בַּיּוֹם? נֹאמַר כָּאֵן 'שְׁמִינִי' וְנֹאמַר לְהֵלֶן 'מִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְהָלֹא יִרְצֶה' (וּיִקְרָא יְהִיא), מִה 'שְׁמִינִי' הָאִמּוֹר לְהֵלֶן לְהַכְשִׁיר מִשְׁמִינִי וְלְהֵלֶן, אִף 'שְׁמִינִי' הָאִמּוֹר כָּאֵן לְהַכְשִׁיר מִשְׁמִינִי וְלְהֵלֶן. וְכֵן מִשְׁמְעוֹ: וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי אֲתָה רִשְׁאִי לְתָנוּ לִי: (ז) וְאֲנָשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי. אִם אֲתֵם קְדוֹשִׁים וּפְרוּשִׁים מִשְׁקוּצֵי נִבְלוֹת וּטְרֵפוֹת – הֲרִי אֲתֵם שְׁלִי, וְאִם לֹא – אֵינִיכֶם שְׁלִי: וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה. אִף בְּבֵית כֶּן, אֵלֶּה שְׂדֵבֵר הַכְּתוּב בְּהוֹרָה, מְקוֹם שְׂדֵרֶךְ בְּהֵמוֹת לְטָרֶף. וְכֵן 'כִּי בַשָּׂדֶה מִצְאָה' (דברים יז:22); וְכֵן 'אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר מִקְרָה לִילָה' (שם יח:א) – הוּא הַדִּין לְמִקְרָה יוֹם, אֵלֶּה שְׂדֵבֵר הַכְּתוּב בְּהוֹרָה. וְאוּנְקְלוֹס תִּרְגֵּם 'וּבָשָׂר תְּלִישׁ מִן חִיּוֹא חִיָּא' – בָּשָׂר שְׁנֹתֵלֶשׁ עַל יְדֵי טְרֵפַת זָאֵב אוֹ אֲרִי, מִן חִיָּה כְּשֶׁרָה אוֹ מִבְּהֵמָה כְּשֶׁרָה בְּחִיָּה:

כפי שהסדרים פותחים בחמלת ה' עלינו, כך הם פותחים בחמלה הנדרשת מאתנו כלפי החלשים בחברה: סדר יז בשמות פותח בחובת הלוואה ובאיסורי נגישה אם כסף תלווה... את הענלי עמך לא תהיה לו כנשה לא תשימון עליו נשך. סדר כ בויקרא פותח באיסור הונאת ממון וכי-תמכרו... אל-תנו איש את-אחיו. סדר כא שם פותח במצווה להחזיק ידו של מי שנחלש: וכי-מוך אחיך... והחזקת בו. סדר יג בדברים פותח בחובת הלוואה לאביון: לא תאמץ את לבבך... מאחיד האביון וגו' והעבט תעביטנו וסדר כ שם פותח במצוות שכחה: ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה

יז ח תאכלו לכלב תשליכון אתו: לא תשא שמע צב משפטים
ט שוא אל-תשת ירך עם-רשע להיות עד חמס: לא-תהיה אחרי-רבים
י לרעת ולא-תענה על-יב לנטת אחרי רבים להטת: ודל לא תהדר
יא בריבו: כי תפגע שור איבך או חמרו תענה השב צג
יב תשיבנו לו: כי-תראה חמור שנאך ריבך תחת משאו צד
יג וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו: לא תטה משפט צה חמישי ו
יד אבינך בריבו: מדבר-שקר תרחק ונקי וצדיק אל-תהיג כי לא-אצדיק

תרגום אונקלוס

תליש מן חיוא חיא לא תיכלון לכלבא תרמון יתיה: ח לא תקביל שמע דשקר לא תשוי ירך עם חייבא למהוי ליה סהיד שקר: ט לא תהי בטר סגיא לאבאשא ולא תתמנע מלאלפא מא דבעינך על דינא בטר סגיא שלים דינא: י ועל מספינא לא תרחים בדיניה: יא ארי תפגע תורא דשנאך או חמריה דטעי אתבא תתיבניה ליה: יב ארי תחזי חמרא דסנאך רביע תחות טועניה ותתמנע מלמשקל ליה משבק תשבוק מא דבלבך עלוהי ותפריק עמיה: יג לא תצלי דין מספינך בדיניה: יד מפתגמא דשקרא הוי רחיק ודזפי ודנפק דכי מן דינא לא תקטול ארי לא אופי

פירוש רשי

תענה על רב לנטת' אם ישאלוך דבר משפט, 'לא תענה' לנטת לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב, אלא הוי דן אותו לאמתו. ואני אומר לישובו על אפניו כפשוטו, כך פתרונו: 'לא תהיה אחרי רבים לרעת' אם ראית רשעים מטים משפט לא תאמר: הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם 'ולא תענה על רב לנטת וגו' – ואם ישאלך הנדון על אותו המשפט, לא תעננו על הריב דבר הנוטה 'אחרי' אותן 'רבים להטת' את המשפט מאמתו, אלא אמר המשפט כאשר הוא, וקולר יהא תלוי בצואר רבים: (י) לא תהדר. לא תחלק לו כבוד לזכותו בדין, ולומר: דל הוא, אצננו ואכבדנו: (יב) כי תראה חמור שנאך וגו'. הרי 'כי' משמש בלשון 'דלמא', שהוא מארבע לשונות של שמושי 'כי'. וכה פתרונו: שמה תראה חמורו 'ריבך תחת משאו': וחדלת מעזב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. 'עזיבה' זו לשון עזרה, וכן 'עצור ועזוב' (דברים כו:לו); מלכים יח:ה), וכן ויעזבו ירושלם עד החומה (עזרא ה:כט), מלאוה עפר לעזר ולסיע את חזק החומה; כיוצא בו 'כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' (דברים יז:י) שמה תאמר כן! בתמיהה 'לא תירא מהם' (שם יז:י). ומדרשו כך דרשו רבותינו: 'כי תראה' – 'וחדלת' פעמים שאתה חודל, ופעמים שאתה עוזר. הא כיצד? זקן ואינו לפי כבודו 'וחדלת'; או בהמת גוי ומשאו של ישראל 'וחדלת': עזב תעזב עמו. לפרק המשא. 'מלמשקל ליה' – מלטל משאו ממנו: (יג) אבינך. לשון 'אובה' שהוא מדלדל ותאב לכל טובה: (יד) ונקי וצדיק אל תהיג. מניין ליוצא מבית דין חייב, ואמר אחד: 'יש לי ללמד עליו זכות' שמחזירין אותו? תלמוד לומר 'נקי' 'אל תהיג' ואף על פי שאינו צדיק, שלא נצטדק בבית דין, מפל מקום נקי הוא מדין מיתה, שהרי יש לו לזכותו! ומניין ליוצא מבית דין זכאי ואמר אחד: 'יש לי ללמד עליו חובה' –

לכלב תשליכון אתו. אף הגוי ככלב. או אינו אלא כלב כמשמעותו? תלמוד לומר בנבלה 'או מכר לנכרי' (שם יב: כא), קל וחמר לטרפה שמתרת בכל הנאות! אם כן מה תלמוד לומר 'לכלב'? למדך שהכלב מכבד מן הגוי שהנבלה לגוי והטרפה לכלב. וללמדך שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה, שנאמר 'ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו' (לעיל ה:י) – אמר הקדוש ברוך הוא: 'תנו לו שכרו': (ח) לא תשא שמע שוא. כתרגומו 'לא תקביל שמע דשקר': אזהרה למקבל לשון הרע, ולדין – שלא ישמע דברי בעל דין, עד שיבוא בעל דין חברו: אל תשת ירך עם רשע. הטוען את חברו תביעת שקר, שתבטיחוהו 'להית' לו עד חמס: (ט) לא תהיה אחרי רבים לרעת. יש במקרא הזה מדרשי חכמי ישראל, אבל אין לשון המקרא מיישב בהן על אפניו. מכאן דרשו: שאין מטין לחובה בהכרעת דין אחד; וסוף המקרא דרשו: 'אחרי רבים להטת' – שאם יש שנים במחייבין יותר מן המזכין, הטה הדין על פיהם לחובה, ובדיני נפשות הכתוב מדבר; ואמצע המקרא דרשו: 'ולא תענה על רב' – על רב, שאין חולקין על מפלא שבבית דין, לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד, לקטנים שבהם שואלין תחלה שיאמרו את דעתם. ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא: 'לא תהיה אחרי רבים לרעת' – לחייב מיתה בשביל דין אחד, שירבו מחייבין על המזכין; 'ולא תענה על רב' – 'לנטת' מדבריו, ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כך; 'אחרי רבים להטת' – ויש רבים שאתה נוטה אחריהם, ואימתי? בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין; וממשמע שנאמר 'לא תהיה אחרי רבים לרעת' שומע אני: אבל היה עמהם לטובה; מכאן אמרו: דיני נפשות מטין על פי אחד לזכות, ועל פי שנים לחובה. ואונקלוס תרגם: 'לא תתמנע מלאלפא מא דבעינך על דינא'. ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש: 'לא

יז טו, טז רשע: וְשָׁחַד לֹא תִקַּח כִּי הַשָּׁחַד יַעֲזֹר פְּקָחִים וַיִּסְלַף דְּבָרֵי צְדִיקִים: וְגַר
 לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יָדַעְתֶּם אֶת־נַפְשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:
 יח וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אֲרָצְךָ וְאַסְפַּתְּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ: וְהִשְׁבִּיעַתָּ תְּשֻׁמְטָנָה
 וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ וְיִתְּרֶם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה בֶּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ
 יט לְזִיתְךָ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ
 כ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׁ בֶּן־אִמְתֶּךָ וְהַגֵּר: וּבְכָל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֵלֵיכֶם
 כא תִּשְׁמְרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תִזְכְּרוּ לֹא יִשְׁמַע עַל־פִּיד: שְׁלֹשׁ רִגְלִים
 כב תַּחַג לִי בַשָּׁנָה: אֶת־חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת כֶּאֱשֶׁר
 צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בֹ יֵצֵאת מִמִּצְרַיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רִיקָם:

תרגום אונקלוס

חייבא: טו וְשׁוֹחָד לֹא תִקַּח אֲרִי שׁוֹחָד מֵעוֹר עֵינֵי חֲפִימִין וּמִקְלָקִיל פִּתְגָמִין תִּרְיִצִין: טז וְלִגְיוֹרָא לֹא תַעֲיָקוּן וְאַתּוֹן
 יָדַעְתּוֹן יֵת נַפְשָׁא דְגִיּוֹרָא אֲרִי דִיִּירִין הוּיָתוֹן בְּאֶרְעָא דְמִצְרַיִם: יז וְשִׁית שְׁנִין תִּזְרַע יֵת אֶרְעָךָ וְתִכְנוֹשׁ יֵת עַלְלָתָהּ: יח
 וְשִׁבְעִיתָא תְּשֻׁמְטָנָה וְתִרְטֻשְׁנָה וַיִּיכְלוֹן מִסְבִּינֵי עַמְּךָ וְשִׁאֲרֵהוֹן תִּיכּוֹל חֵיט בְּרָא בֶן תַּעֲבִיד לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ: יט שְׁתָּא יוֹמִין
 תַּעֲבִיד עוֹבְדֶךָ וּבִיּוֹמָא שְׁבִיעָא תִּנּוּחַ בְּדִיל דִּינוּחַ תּוֹרְךָ וְחִמְרְךָ וַיִּשְׁקוּט בֶּר אִמְתְּךָ וְלִגְיוֹרָא: כ וּבְכָל דְּאִמְרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְרוֹן
 וְשׁוֹם טַעוֹת עִמְמִיָּא לֹא תִדְכּוֹרִין לֹא יִשְׁתַּמַּע עַל פּוֹמְכוֹן: כא תִּלַּת זְמָנִין תִּיחַגוֹן קְדָמִי בַשָּׁתָא: כב יֵת חַגָּא דְפִטְרִיָּא תִטַּר
 שְׁבַע יוֹמִין תִּיכּוֹל פִּטְרִיָּא כְּמָא דְפִקִּידְתְּךָ לְזִמָּן יִרְחָא דְאִבִּיבָא אֲרִי בִיה נִפְקֵתָא מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִתְחַזּוֹן קְדָמִי רִיקָנִין:

פירוש רש"י

וְשָׁחַד לֹא תִקַּח: וְשָׁחַד לֹא תִקַּח לְמוֹד לְמוֹד לְמוֹד וְצָדִיק
 אֶל תִּהְרֹג, וְזֶה צָדִיק הוּא שֶׁנֶּצֶטְדֵּק בְּבֵית דִּין: כִּי לֹא
 אֶצְדִּיק רָשָׁע. אֵין עָלֶיךָ לְחַזְרִירוֹ, כִּי אֲנִי לֹא אֶצְדִּיקְנּוּ
 בְּדִינִי. אִם יֵצֵא מִיָּדְךָ זָכָאִי, יֵשׁ לִי שְׁלוּחִים הִרְבֵּה
 לְהַמִּיתוֹ בְּמִיתָה שְׁנִיתִיב בֵּה: (טו) וְשָׁחַד לֹא תִקַּח.
 אֶפְלוּ לְשֹׁפֵט אִמְתָּ, וְכָל שָׂכָן כְּדִי לְהַטּוֹת אֶת הַדִּין,
 שֶׁהָרִי כְּדִי לְהַטּוֹת אֶת הַדִּין כְּכֹר נֶאֱמַר 'לֹא תִטָּה
 מִשְׁפָּט' (דְּבָרִים י"ב:ב). יַעֲזֹר פְּקָחִים. אֶפְלוּ חָכָם בַּתּוֹרָה
 וְנוֹטֵל שָׁחַד, סוֹף שֶׁתִּטְרַף דַּעְתּוֹ עָלָיו, וַיִּשְׁתַּכַּח
 תִּלְמוּדוֹ וַיִּכְהֶה מְאוּר עֵינָיו: וַיִּסְלַף. כְּתַרְגוּמוֹ –
 'וּמִקְלָקִיל': דְּבָרֵי צְדִיקִים. דְּכָרִים הַמְצַדִּיקִים, מִשְׁפָּטִי
 אִמְתָּ. וְכֵן תַּרְגוּמוֹ 'פִּתְגָמִין תִּרְיִצִין' – יִשְׁרִים:
 (טז) וְגַר לֹא תִלְחָץ. בְּהִרְבֵּה מְקוֹמוֹת הַזִּהְיָרָה תּוֹרָה
 עַל הַגֵּר, מִפְּנֵי שְׁסוּרוֹ רַע: אֶת נַפְשׁ הַגֵּר. כְּמָה קִשָּׁה
 לֹא כְּשִׁלּוּחִצִּין אוֹתוֹ: (יז) וְאַסְפַּתְּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. לְשׁוֹן
 הַכִּנְסָה לְבֵית, כְּמוֹ 'וְאַסְפַּתּוּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתְךָ' (דְּבָרִים
 טו:לו): (יח) תְּשֻׁמְטָנָה. מִעֲבוּדָה: וְנִטְשָׁתָה. מִמְּכִילָה
 אַחֵר זְמַן הַבַּעֲוֹר. דְּכָר אַחֵר: 'תְּשֻׁמְטָנָה' – מִעֲבוּדָה
 גְּמוּרָה, כְּגוֹן: חֲרִישָׁה וְזִרְיָעָה. 'וְנִטְשָׁתָה' – מִלְּזַבֵּל
 וּמִלְּקִשְׁקֵשׁ: וְיִתְּרֶם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה. לְהַקִּישׁ מֵאֵכֶל
 אֲבִיוֹן לְמֵאֵכֶל חֵיה: מֵה חֵיה אוֹכֵלֶת בְּלֹא מַעֲשֶׂר, אֶף
 אֲבִיוֹנִים אוֹכֵלִים בְּלֹא מַעֲשֶׂר; מִכָּאן אִמְרוּ: אֵין
 מַעֲשֶׂר בְּשִׁבְעִית: בֶּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ. וְתַחֲלַת הַמִּקְרָא
 מְדַבֵּר בַּשָּׂדֶה הַלְבֵן, כְּמוֹ שֶׁאִמּוֹר לְמַעַל הַיָּמִינוּ

מפתח סדרי התנ"ך

בפסוק טו נאסר השוחד המסלף את הדברים המצודקים את משפטי האמת. ובתהלים בראש סדר ב: כִּי־צָדִיק ה' צְדָקוֹת
 אֱהָב יִשְׂרָאֵל יִחְזוּ פָנָיו. ואיוב מעיד על עצמו בפסוק שנקבע לראש סדר ו צֶדֶק לְבָשְׁתִּי וּלְבָשָׁנִי כְּמַעֲלִיל וְצִנְיָה מִשְׁפָּטִי.

יז

כג וַחַג הַקָּצִיר בְּכוּרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וַחַג הָאֶסֶף בְּצֹאת הַשָּׂדֶה
כד בְּאֶסְפָּךָ אֶת־מַעֲשֵׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה: שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים בַּשָּׂדֶה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ
כה אֶל־פְּנֵי הָאֵדֶן | יִהְיֶה: לֹא־תִזְבַּח עַל־חֶמֶץ דִּם־זִבְחִי וְלֹא־יִלִּין חֶלֶב־חֲגִי
כו עַד־בֹּקֶר: רֹאשִׁית בְּכוּרֵי אֲדֹמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תִבְשֹׁל גְּדִי
בְּחֶלֶב אֱמוֹ:

כז הִנֵּה אֲנֹכִי שֹׁלַח מִלֶּאֲךָ לִפְנֶיךָ לְשַׁמְרֶךָ בְּדֶרֶךְ וּלְהַבִּיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר צִוִּי
כח הִכַּנְתִּי: הַשֹּׁמֵר מִפְּנֵיו וְשָׁמַע בְּקוֹלוֹ אֶל־תִּמְרָ בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֶכֶם כִּי
כט שְׁמִי בִּקְרָבוֹ: כִּי אִם־שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ וַעֲשִׂיתָ כָּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאִי־כַתִּי
ל אֶת־אֵיכֶיךָ וְצִרְתִּי אֶת־צִרְיֶיךָ: כִּי־יִלְךְ מִלֶּאכֶי לִפְנֶיךָ וְהַבִּיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי
לא וְהַחֲתִי וְהַפְרִזִי וְהַכְנַעֲנִי הַחֲזִי וְהִיבֹסִי וְהַכְחַדְתִּיו: לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה
לְאֱלֹהֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כַּמַּעֲשִׂיָּהֶם כִּי הָרַס תִּהְרָסֻם וְשִׁבְרָם

תרגום אונקלוס

כג וַחַג דְּחֻצָא בְּכוּרֵי עֹבְדֵךָ דְּתִזְרַע בְּחֻקָא וַחַג דְּכִנְשָׁא בְּמַפְקָה דְּשִׁתָּא בְּמַכְנָשְׁךָ יֵת עֹבְדֵךָ מִן חֻקָא:
כד כֹּד תִּלְת זְמָנִין בְּשִׁתָּא יִתְחַזֵּן כָּל דְּכוּרְךָ קָדָם רַבּוֹן עֲלֵמָא יִי: כֹּה לֹא תְכוּס עַל חֲמִיעַ דִּם פִּסְחִי וְלֹא יִבִּיתוּן בֵּר
מִמֶּךָ בְּחָא תְּרַבִּי נְכֶסֶת חָגָא עַד צִפְרָא: כו רִישׁ בְּכוּרֵי אֶרְעָךָ תִּתִּי לְבֵית מִקְדָּשָׁא דִּי אֱלֹהֶךָ לֹא תִכְלוּן בְּשֵׁר בְּחֶלֶב:
כז הֵא אֲנָא שֹׁלַח מִלֶּאכָא קְדָמְךָ לְמַטְרָךָ בְּאוֹרְחָא וְלֹאֲעֻלוֹתְךָ לְאַתְרָא דְאַתְקִינִית: כח אִסְתָּמַר מִן קְדָמוּהִי וְקִבִּיל לְמִימְרֵיהָ
לֹא תִסְרִיב לְקַבְּלֶיהָ אֲרִי לֹא יִשְׂבּוּק לְחֻבִּיכוֹן אֲרִי בְשִׁמִּי מִימְרֵיהָ: כט אֲרִי אִם קִבְּלָא תִקְבִּיל לְמִימְרֵיהָ וְתַעֲבִיד כָּל
דְּאִמְלִיל וְאִסְגִּי יֵת סְנַאף וְאִעִיק לְדַמְעִיקִין לָךְ: ל אֲרִי יְהוָה מִלֶּאכִי קְדָמְךָ וְיַעֲלִינְךָ לְוֹת אֲמֹרָאִי וְחֲתָאִי וּפְרָאִי וְכִנְעֵנָאִי
חֲזָאִי וִיבֹסָאִי וְאִשְׁצִינֵינוּן: לֹא לֹא תִסְגֹּד לְטַעוֹתְהוֹן וְלֹא תִפְלַחֲנוּן וְלֹא תַעֲבִיד כַּעֲבוֹדֵיהוֹן אֲרִי פִגְרָא תִפְגְּרוֹנוֹן וְתִפְרָא

פירוש רש"י

(כג) וַחַג הַקָּצִיר. הוא חג שבועות: בְּכוּרֵי מַעֲשֵׂיךָ. שהוא זמן הבאת בְּכוּרִים, שְׁשִׁתִּי הַלֶּחֶם הַבָּאִין
בַּעֲצֻרָת הָיוּ מִתִּירִין הַחֹדֶשׁ לְמַנְחוֹת וּלְהַבִּיא
בְּכוּרִים לְמִקְדָּשׁ, שְׁנֹאֲמַר 'וּבִיּוֹם הַבְּכוּרִים וְגו'': וַחַג
הָאֶסֶף. הוא חג הסוכות: בְּאֶסְפָּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ. שְׁכַל
יָמוֹת הַחֲמִשָּׁה הַתְּבוּאָה מִתִּיבֶשֶׁת בַּשָּׂדוֹת, וּבְחַג
אוֹסִפִּים אוֹתָהּ אֶל הַבֵּית מִפְּנֵי הַגְּשָׁמִים: (כד) שְׁלֹשׁ
פַּעַמִּים וְגו'. לְפִי שֶׁהַעֲנִין מְדַבֵּר בְּשִׁבְעִיעִית, הַצֶּרֶךְ
לֹאִמַר שֶׁלֹּא יִסְתָּרְסוּ [וַיִּגַּע יִתְעַקְרוּ] רִגְלִים מִמָּקוֹמָן:
כָּל זְכוּרְךָ. הַזְּכָרִים שְׁבָךְ: (כה) לֹא תִזְבַּח עַל חֶמֶץ
וְגו'. לֹא תִשְׁחַט אֶת הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בְּנִיסָן עַד
שֶׁתִּבְעַר הַחֶמֶץ: וְלֹא יִלִּין חֶלֶב חֲגִי וְגו'. חוץ לְמִזְבֵּחַ:
עַד בֹּקֶר. יָכוֹל, אֵף עַל הַמַּעֲרֵכָה יִפְסֹל בְּלִינָה?
תִּלְמוּד לֹאִמַר 'עַל מוֹקְדָה עַל הַמִּזְבֵּחַ כָּל הַלֵּילָה'
(ויקרא כ:א): וְלֹא יִלִּין. אֵין לִינָה אֱלָא בַּעֲמוּד הַשֶּׁחֶר,
שְׁנֹאֲמַר 'עַד בֹּקֶר', אֲבָל כָּל הַלֵּילָה יָכוֹל לְהַעֲלוֹתוֹ
מִן הָרִצְפָה לְמִזְבֵּחַ: (כו) רֹאשִׁית בְּכוּרֵי אֲדֹמָתְךָ. אֵף
הַשִּׁבְעִיעִית חִיבָת בְּבְכוּרִים, לְכַךְ נֶאֱמָרָה אֵף כָּאן:
בְּכוּרֵי אֲדֹמָתְךָ. כִּיצַד? אָדָם נִכְנָס לַתּוֹךְ שָׂדֵהוּ, רוֹאֶה
תְּאֵנָה שֶׁבְּכֶרָה, כּוֹרֵךְ עָלֶיהָ גְּמִי לְסִימָן וּמִקְדִּישָׁהּ.
וְאֵין בְּכוּרִים אֱלָא מִשְׁבַּעַת הַמִּינִין הָאֲמֹרִים
בְּמִקְרָא: 'אַרְץ חֲטָה וְשַׁעֲרָה וְגו'' (דברים כ:א): לֹא
תִבְשֹׁל גְּדִי. אֵף עֵגֶל וְכֶבֶשׂ בְּכָלֵל גְּדִי, שְׁאֵין גְּדִי

יז

לב תִּשְׁבֶּר מִצְבֹּתֵיהֶם: וְעַבְדָּתָם אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבִרְךְ אֶת־לַחְמְךָ מִשְׁפָּטִים
 לג וְאֶת־מִימֶיךָ וְהִסְרֵתִי מִחֻלָּה מִקֶּרְבְּךָ:
 לד וְעָקְרָה בְּאֶרֶץ אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא: אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמְתִּי
 לה אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָהֶם וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֵיבֶיךָ אֵלֶיךָ עֶרְף: וְשַׁלַּחְתִּי
 לו אֶת־הַצֹּרֶעַה לְפָנֶיךָ וְגִרְשָׁה אֶת־הַחֹוֵי אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ:
 לז לֹא אֶגְרֹשְׁנוּ מִפְּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־תִּהְיֶה הָאֶרֶץ שְׂמֵמָה וְרִבָּה עָלֶיךָ חֵית
 לח הַשָּׂדֶה: מַעֲט מַעֲט אֶגְרֹשְׁנוּ מִפְּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרָה וְנָחֳלַת אֶת־הָאֶרֶץ:
 לט וְשֵׁתִי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנֶּהָר כִּי | אֶתֶּן
 מ בְּיָדְכֶם אֶת יֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ וְגִרְשָׁתֶמוּ מִפְּנֶיךָ: לֹא־תִכְרַת לָהֶם וּלְאֱלֹהֵיהֶם
 מ בְּרִית: לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ פֶּן־יִחַטִּיאוּ אֹתָךְ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם
 כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ:

תרגום אונקלוס

תתבר קמתהון: לב ותפלחון קדם יי אלהכון ויברךך וית משתך ואעדי מרעין בישין מבינך:
 לג לא תהי תכלא ועקרא בארעך ית מנין יומך אשלים: לד ית אימתי אשלח קדמך ואשגיש ית כל עמא דאת
 אתי לאגחא בהון קרב ואמסר ית כל בעלי דבבך קדמך מחזרי קדל: לה ואשלח ית ערעיתא קדמך ותתריך
 ית חזאי ית כנענאי וית חתאי מן קדמך: לו לא אתריכנון מן קדמך בשתא חדא דלמא תהי ארעא צדיא ותסגי
 עלך חית ברא: לז זעיר זעיר אתריכנון מן קדמך עד דתסגי ותחסין ית ארעא: לח ואשוי ית תחומך מימא דסוף
 ועד ימא דפלשתאי וממדברא עד פרת ארי אמסר בידכון ית יתבי ארעא ותתריכנון מן קדמך: לט לא תגזר להון
 ולטעותהון קנים: מ לא יתבון בארעך דלמא יחייבון יתך קדמי ארי תפלח ית טעותהון ארי יהון לך לתקלא:

פירוש רש"י

שְׁהִיָּה צָרִיךְ שְׁלֹשָׁה תוֹי"ן, שְׁנַיִם לְיִסוּד כְּמוֹ 'בְּיוֹם
 תַּת ה' (יהושע ו:ה), 'מַתַּת אֱלֹהִים הִיא' (קהלת ב:א),
 וְהַשְׁלִישִׁית לְשִׁמּוֹשׁ: עֶרְף. שְׁיָנוּסוֹ לְפָנֶיךָ [ויג
 מִפְּנֶיךָ] וְיִהְיֶה לְךָ עֶרְפָּם: (לה) הַצֹּרֶעַה. מִיֵּן שֶׁרִץ
 הַעוֹף, וְהִיתָה מְכָה אוֹתָם בְּעֵינֵיהֶם וּמִטִּילָה בָהֶם
 אֶרֶס וְהֵם מֵתִים. וְהַצֹּרֶעַה לֹא עֲבָרָה אֶת הַיַּרְדֵּן,
 וְחֵתִי וְכַנְעֲנֵי הֵם אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג, לְפִיכָךְ מִכָּל
 שֶׁבַע אַמּוֹת לֹא מָנָה כָּאֵן אֶלֶּא אֱלוֹ. וְחֹוִי, אֵף עַל פִּי
 שֶׁהוּא מַעֲבֵר הַיַּרְדֵּן וְהִלָּאָה, שְׁנוֹ רְבוּתֵינוּ בְּמִסְכַּת
 סוּטָה (דף לו:). עַל שֶׁפֶת הַיַּרְדֵּן עֲמָדָה וְזָרְקָה בָהֶם
 מָרָה: (לו) שְׂמֵמָה. רִיקְנִית מְבִנֵי אָדָם, לְפִי שְׂאֵתָם
 מַעֲט וְאֵין בָּכֶם כְּדִי לְמַלְאוֹת אוֹתָהּ: וְרִבָּה עָלֶיךָ.
 וְתִרְבָּה עָלֶיךָ: (לז) עַד אֲשֶׁר תִּפְרָה. תִּרְבָּה, לְשׁוֹן
 פָּרִי, כְּמוֹ 'פָּרוּ וּרְבוּ' (בראשית א:כב): (לח) וְשֵׁתִי.
 לְשׁוֹן הַשָּׂדֶה. וְהַת"ו מְדַגֵּשֶׁת מִפְּנֵי שֶׁבָּאָה תַּחַת
 שְׂתִים, שְׂאֵין שִׁיתָה בְּלֹא ת"ו, וְהֵאחָת לְשִׁמּוֹשׁ: עַד
 הַנֶּהָר. פָּרַת: וְגִרְשָׁתֶמוּ. וְתִגְרָשָׁם: (מ) כִּי תַעֲבֹד וְגו'.

מִצְבֹּתֵיהֶם. אֲבָנִים שֶׁהֵם מַצִּיבִין לְהַשְׁתַּחֲוֹת לָהֶם:
 (לג) לֹא תִהְיֶה מִשְׁכָּלָה. אִם תַּעֲשֶׂה רְצוֹנִי: מִשְׁכָּלָה.
 מִפְּלַת נְפִלִים אוֹ קוֹבֶרֶת אֶת בְּנִיָּה, קְרוּיָה מִשְׁכָּלָה:
 (לד) וְהַמְתִּי. כְּמוֹ 'וְהַמְתִּי', וְתִרְגְּמוּ 'וְאֲשַׁגִּישׁ';
 וְכֵן כָּל תְּבָה שֶׁפָּעַל שָׁלָה בְּכָפַל אוֹת אַחֲרוֹנָה,
 כְּשֶׁתִּפְּוֹךְ לְדַבֵּר בְּלִשׁוֹן פְּעֻלָּתִי – יֵשׁ מְקוֹמוֹת
 שְׁנוּטִל אוֹת הַכְּפּוּלָה, וּמִדְּגִישׁ אֶת הָאוֹת וְנוֹקְדוּ
 בְּמִלֵּאפּוֹם, כְּגוֹן 'וְהַמְתִּי' מִגְזֶרֶת 'וְהֵמָּם גִּלְגַּל
 עֲגֻלָּתוֹ' (ישעיה יא:כט), 'וְסִבּוֹתִי' (קהלת א:לח) מִגְזֶרֶת
 'וְסִבֵּב בֵּית אֵל' (שמואל ד:כד), 'דִּלְתִּי' (תהלים סדר טז
 פסוק נב, מִזְמוֹר קִיד שְׁלֹשׁ פְּסוּקִי) מִגְזֶרֶת 'דִּלְלוּ וְחִרְבוּ'
 (ישעיה ז:לז), 'עַל כַּפִּים חִקְתִּיךָ' (שם כ:לז) מִגְזֶרֶת
 'חִקְקִי לֵב' (שופטים ג:מ), 'אֶת מִי רְצוֹתִי' (שמואל ו:כב)
 מִגְזֶרֶת 'רִצֵּץ עֶזְב דָּלִים' (איוב ד:עז); וְהַמְתִּירָגֵם
 'וְהַמְתִּי' – 'וְאֶקְטַל' טוֹעָה הוּא, שְׂאֵלוֹ מִגְזֶרֶת
 מִיתָה הִיָּה, אֵין ה"א שְׁלָה בִּפְתַח, וְלֹא מ"ם שְׁלָה
 מְדַגֵּשֶׁת וְלֹא נִקְוָה מִלֵּאפּוֹם; אֱלֹא, 'וְהַמְתִּי' כְּגוֹן
 'וְהַמְתָּה אֶת הָעָם הַזֶּה' (במדבר יג:ה), וְהַת"ו מְדַגֵּשֶׁת
 לְפִי שֶׁתָּבֹא בְּמָקוֹם שְׁנֵי תוֹי"ן: הֵאחָת – נִשְׁרָשֶׁת,
 לְפִי שְׂאֵין מִיתָה בְּלֹא ת"ו, וְהֵאחָת – מִשְׁמָשֶׁת,
 כְּמוֹ 'אִמְרָתִי' 'חֻטְאִתִּי' 'עֲשִׂיתִי'; וְכֵן 'וְנָתַתִּי' –
 הַת"ו מְדַגֵּשֶׁת, שֶׁהִיא בָּאָה בְּמָקוֹם שְׂתִים, לְפִי

יז מֵאֵל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֶה אֲל־יְהוָה אֹתָהּ וְאַהֲרֹן נָדָב וְאֵבִיהוּא וְשִׁבְעִים צֹחַ מִשְׁפָּטִים מִבְּמִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק: וַנִּגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֲל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ: וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֶת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה: וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיִּשְׁכַּם בִּבְקָר וַיָּבִין מִזִּבְחַת תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עָשָׂר מִצֵּבָה לְשָׁנִים עֶשֶׂר שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל: מִה וַיִּשְׁלַח אֶת־נֹעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַיהוָה מִזֹּרֵם: וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הָדָם וַיִּשֶׂם בְּאֶגְנֹת וַחֲצִי הָדָם זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ: מִז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע: מִח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָדָם וַיִּזְרַק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דָם־הַבְּרִית מֵט אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וְאֵבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלָיו נֹא כַּמַּעֲשֶׂה לְבִנְתָּ הַסִּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטָהָר: וְאֶל־אַצִּילִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא

תרגום אונקלוס

מֵאֵל וּלְמֹשֶׁה אָמַר סָק לְקֶדֶם יִי אֶת וְאַהֲרֹן נָדָב וְאֵבִיהוּא וְשִׁבְעִין מִסְבֵּי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחֹק: מִבְּ וַיִּתְקַרֵּב מֹשֶׁה בְּלִחְדוּהִי לְקֶדֶם יִי וְאֶנּוּן לֹא יִתְקַרְבוּן וְעָמָא לֹא יִסְקוּן עִמִּיהִ: מִג וְאַתָּא מֹשֶׁה וְאַשְׁתַּעֲי לְעָמָא יֵת כָּל פְּתָגְמִיָּא דִּי יֵת כָּל דִּינִיָּא וְאַתִּיב כָּל עָמָא קָלָא חַד וְאָמְרוּ כָּל פְּתָגְמִיָּא דְמַלְלִי יִי נַעֲבִיד: מִז וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה יֵת כָּל פְּתָגְמִיָּא דִּי וְאַקְדִּים בְּצִפְרָא וּבְנָא מִדְּבַחָא בְּשִׁפּוּלֵי טוּרָא וְתִרְתָּא עֲשָׂרִי קָמָא לְתָרִי עֶשֶׂר שְׁבֻטִיָּא דִּישְׂרָאֵל: מִח וְשִׁלַּח יֵת בְּכוֹרֵי בְנֵי יִשְ�רָאֵל וְאַסִּיקוּ עֲלֹן וְנִסִּיסוּ נִכְסַת קוֹדֶשִׁין קָדָם יִי תוֹרִין: מִז וְנִסִּיב מֹשֶׁה פְּלָגוֹת דָּמָא וְשׁוּי בְּמִזְרָקִיָּא וּפְלָגוֹת דָּמָא זָרַק עַל מִדְּבַחָא: מִז וְנִסִּיב סִפְרָא דְקִיָּמָא וַיִּקְרָא קָדָם עָמָא וְאָמְרוּ כָּל דְמַלְלִי יִי נַעֲבִיד וְנִקְבִּיל: מִח וְנִסִּיב מֹשֶ׈ה יֵת דָּמָא וְזָרַק עַל מִדְּבַחָא לְכִפְרָא עַל עָמָא וְאָמַר הָא דָם קִיָּמָא דְגִזְרִי יִי עִמָּכֹן עַל כָּל פְּתָגְמִיָּא הָאֵלִין: מִט וְסָלִיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וְאֵבִיהוּא וְשִׁבְעִין מִסְבֵּי יִשְׂרָאֵל: נ וַיִּחַזּוּ יֵת יָקָר אֱלֹהָא דִישְׂרָאֵל וַתַּחֲחוּת כּוֹרְסֵי יָקָרִיָּה כְּעוֹבֵד אֶבֶן טָבָא וּכְמַחֲזִי שְׁמִיָּא לְבָרִירו: נֹא וְלִרְבִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא

פירוש רש"י

(מֵא) וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר. פָּרָשָׁה זוֹ נֹאמְרָה קֶדֶם עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת, בְּאַרְבַּעַת בְּסִיּוֹן נֹאמַר לוֹ 'עֲלֶה': (מִב) וַנִּגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ. אֵל הָעֶרְפֶּל: (מִג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם. בּוֹ בְיוֹם: אֵת כָּל דִּבְרֵי ה'. מִצֹּת פְּרִישָׁה וְהַגְבָּלָה: וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים. שְׁבַע מִצֹּת שְׁנֵי עָשָׂר בְּנֵי נַח, וְשִׁבְתָּ, וְכַבִּיד אָב וְאִם, וּפְרָה אֲדָמָה, וְדִינִין שְׁנֵי עָשָׂר לָהֶם בְּמֶרֶה: (מִד) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה מִ'בְּרִאשִׁית' וְעַד מֵתָן תּוֹרָה, וְכָתַב מִצֹּת שְׁנֵי עָשָׂר בְּמֶרֶה: וַיִּשְׁכַּם בִּבְקָר. בְּחֻמְשָׁה בְּסִיּוֹן: (מִה) אֵת נֹעָרֵי. הַבְּכוֹרוֹת: (מִז) וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הָדָם. מִי חִלְקוּ? – מִלְאָךְ בָּא וְחִלְקוּ: בְּאֶגְנֹת. שְׁתֵּי אֶגְנוֹת: אֶחָד לְחֲצִי דָם עוֹלָה, וְאֶחָד לְחֲצִי דָם שְׁלָמִים – לְהִזּוֹת אוֹתָם עַל הָעָם. וּמִכָּאן סָמְכוּ רַבּוּתֵינוּ: שְׁנֵי עָשָׂר אֶבֶתֵינוּ לְבְרִית בְּמִלָּה וּטְבִילָה וְהִרְצָאָה [וְיָג וְהִזָּאָה] דָּמִים, שְׁאִין הִזָּאָה בְּלֹא טְבִילָה:

(מִז) סֵפֶר הַבְּרִית. מִ'בְּרִאשִׁית' וְעַד מֵתָן תּוֹרָה, וּמִצֹּת שְׁנֵי עָשָׂר בְּמֶרֶה: (מִח) וַיִּזְרַק. עֲנִין הִזָּאָה: וְתִרְתָּא מִ'וִּזְרַק עַל מִדְּבַחָא לְכִפְרָא עַל עָמָא': (נ) וַיֹּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. נִסְתַּכְלוּ וְהִצִּיצוּ וְנִתְחַיְבוּ מִיתָה, אֲלֹא שְׁלֹא רָצָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְעַרְבֵב שְׂמֵחַת הַתּוֹרָה, וְהִמָּתִין לְנָדָב וְאֵבִיהוּא עַד יוֹם חֲנֻכַּת הַמִּשְׁכָּן, וְלִזְקֵנִים עַד 'וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאַנְנִים וְגו' וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ה' וַתֹּאכַל בִּקְצָה הַמַּחֲנֶה' (במדבר ט:לז) – בְּקִצְיָנִים שְׁבִימָחֶה: כְּמַעֲשֶׂה לְבִנְתָּ הַסִּפִּיר. הִיא הִיתָה לְפָנָיו בְּשַׁעַת הַשַּׁעֲבוּד, לְזָכֹר צִרְתָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיוּ מְשַׁעֲבָדִים בְּמַעֲשֶׂה לְבָנִים: וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטָהָר. מִשְׁנִגְאָלוֹ הִיָּה אוֹר וְחִדּוּהָ לְפָנָיו: וּכְעֶצֶם כְּתָרָנוּ, לְשׁוֹן מְרָאָה: לְטָהָר. לְשׁוֹן בְּרוּר וְצִלּוֹל: (נֹא) וְאֵל אַצִּילִי. הֵם נָדָב וְאֵבִיהוּא וְהַזְקֵנִים:

סדר יז פותח 'אם כִּסֵּף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי אֶת הָעָנִי עִמָּךְ' והפטרותו בישעיה פותחת 'הִנֵּה צִרְפַּתִּיךָ וְלֹא בִכְסֶף בְּחִרְתִּיךָ בְּכוֹר עֲנִי' (כ:ט) ודרשו אותו חכמינו: מִלְמַד, שְׁחֹזֵר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל כָּל מַדּוֹת טוֹבוֹת לְתַן לְיִשְׂרָאֵל, וְלֹא מִצָּא לְיִשְׂרָאֵל מִדָּה טוֹבָה אֲלֵא עֲנִיּוֹת... הֵינּוּ דְאִמְרֵי אִינְשֵׁי: יָאֵה עֲנִיּוֹתָ לְיִשְׂרָאֵל כְּבִרְאָא סוּמְקָא לְסוּסִיָּא חִירָא. (חגיגה ט:)

ויאמר צט משפטים

נב שלח ידו ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו:

יז

יהוה אל-משה עלה אלי ההרה והיה-שם ואתנה לך את-לחת האבן

נג והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם: ויקם משה ויהושע משרתו

נד ויעל משה אל-הר האלהים: ואל-הזקנים אמר שבו-לנו בזה עד

אשר-נשוב אליכם והנה אהרן וחור עמכם מי-בעל דברים יגש אלהם:

נה, נו ויעל משה אל-ההר ויכס הענן את-ההר: וישפן כבוד-יהוה על-הר

סני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל-משה ביום השביעי מתוך

זו הענן: ומראה כבוד יהוה כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל:

ח ויבא משה בתוך הענן ויעל אל-ההר ויהי משה בהר ארבעים יום

וארבעים לילה:

תרגום אונקלוס

היה נזקא וחזו ית יקרא די ויהו חדן בקורבניהון דאתקבלו כאלו אכלין ושתין: נב ואמר יי למשה סק לקדמי לטורא והוי תמן ואתין לך ית לוחי אבנא ואורייתא ותפקידתא דכתבית לאלופיהון: נג וקם משה ויהושע משומשניה וסליק משה לטורא דאתגלי עלוהי יקרא די: נד ולסביא אמר אוריכו לנא הכא עד דנתוב לויתכוון והא אהרן וחור עמכוון מן דאית ליה דינא יתקרב לקדמיהון: נה וסליק משה לטורא וחפא עננא ית טורא: נו ושרא יקרא די על טורא דסיני וחפיה עננא שתא יומין וקרא למשה ביומא שביעאה מגו עננא: נז וחזיו יקרא די כאישא אכלא בריש טורא לעיני בני ישראל: נח ועאל משה בגו עננא וסליק לטורא והיה משה בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון:

פירוש רש"י

למדנו, שלא היה יהושע עמם: (נד) ואל הזקנים אמר. בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה, להיות נכונים לשפט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן פנח, שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור' (דברי הימים א: עג), אפרת – זו מרים, כדאיתא בסוטה (דף יא:): מי בעל דברים. מי שיש לו דין: (נז) ויכסהו הענן. רבותינו חולקים בדבר: יש מהם אומרים: אלו ששה ימים שמראש חדש [ויג עד עצרת, יום מתן תורה], ויכסהו הענן' להר ויקרא אל משה ביום השביעי' לומר עשרת הדברות. ומשה וכל בני ישראל עומדין, אלא שחלק הכתוב כבוד למשה. ויש אומרים: ויכסהו הענן' למשה 'ששת ימים' לאחר עשרת הדברות, והם היו בתחלת ארבעים יום שעלה משה לקבל הלחת, ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים: (נח) בתוך הענן. ענן זה כמין עשן הוא, ועשה לו הקדוש ברוך הוא למשה שביל בתוכו:

לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים להשלחת יד: ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה, כך מדרש תנחומא, ואונקלוס לא תרגם כן. 'אצילי' – לשון גדולים, כמו 'ומאציליה קראתיה' (ישעיה טז: מ), 'ויאצל מן הרוח' (במדבר יא: ג), 'שש אמות אצילה' (יחזקאל כה: ג): (נב) ויאמר ה' אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. ארבעים יום: את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבנו סעדיה פרש באזהרות שישד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: (נג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן? ואומר אני, שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר, שאינו רשאי לילך משם והלאה, ומשם ויעל משה' לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל ארבעים יום. שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה' (למן כה: ג):

סדרים טז, יז עוסקים במשפטים. סדר טז פותח: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם: ובסדר יז: מג כתוב: ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה: סדר יז פותח בחובת הלואה לעני: אם כסף תלוה את-עמי את העני עמך. ההפטר הארץ ישראלית של סדר טז מקשרת נושאים אלו כבסיס לגאולה: כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות: (ישעיה כג: ב) ועל כך דרש רבי לוי: כך אמר הקדוש ברוך הוא מכל האמות שבראתי אני אוהב אלא לישראל, ... ואם שמרתם את שניהם, הצדקה והדין, מיד אני גואל אתכם גאלה שלמה. (דברים רבה ה: ז). ראשי סדרים רבים הוקדשו לשילוב המשפט והצדקה. תהלים ראש סדר יד לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה לך ה' אומרה. מלכים ראש סדר ט וישמך למלך לעשות משפט וצדקה. יחזקאל ראש סדר כ כל חטאתו אשר חטא לא תזכרנה לו משפט וצדקה עשה חיו יחיה. ירמיה ראש סדר ו כי אם-בזאת יתהלל המתהלל השפל וידע אותי כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי-באלה חפצתי נאם-ה':

כ יט הדבר אשר-היה אל-ירמיהו מאת יהוה אחרי כרת המלך צדקיהו קצח
 כ ברית את-כל-העם אשר בירושלם לקרא להם דרור: לשלח איש
 את-עבדו ואיש את-שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי
 כא עבד-בם ביהודי אחיהו איש: וישמעו כל-השרים וכל-העם
 אשר-באו בברית לשלח איש את-עבדו ואיש את-שפחתו
 כב חפשים לבלתי עבד-בם עוד וישמעו וישלחו: וישבו אחרי-כן
 וישבו את-העבדים ואת-השפחות אשר שלחו חפשים
 ויכישום [ויכבשום] לעבדים ולשפחות: פ
 כג, כד ויהי דבר-יהוה אל-ירמיהו מאת יהוה לאמר: כה-אמר יהוה קצט
 אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את-אבותיכם ביום הוצאי אותם
 כה מארץ מצרים מבית עבדים לאמר: מקץ שבע שנים תשלחו איש
 את-אחיו העברי אשר-ימכר לו ועבדו שש שנים ושלחתו חפשי
 כו מעמך ולא-שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את-אזנם: ותשובו
 אתם היום ותעשו את-הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו
 כז ותכרתו ברית לפני בבית אשר-נקרא שמי עליו: ותשובו
 ותחללו את-שמי ותשובו איש את-עבדו ואיש את-שפחתו
 אשר-שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים
 כח ולשפחות: פ לכן כה-אמר יהוה אתם ר
 לא-שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא
 לכם דרור נאם-יהוה אל-החרב אל-הדבר ואל-הרעב ונתתי אתכם
 כט לזועה [לזעזוע] לכל ממלכות הארץ: ונתתי את-האנשים העברים
 את-ברתי אשר לא-הקימו את-דברי הברית אשר כרתו לפני
 ל העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: שרי יהודה ושרי
 ירושלם הסרסים והפנהים וכל עם הארץ העברים בין בתרי העגל:
 לא ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם והיתה נבלתם
 לב למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ: ואת-צדקיהו מלך-יהודה
 ואת-שריו אתן ביד איביהם וביד מבקשי נפשם וביד חיל מלך
 לג בכל העלים מעליכם: הנני מצוה נאם-יהוה והשבתים אל-העיר
 הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש ואת-ערי יהודה אתן
 שממה מאין ישוב: פ
 התימנים ממשיכים, הספרדים והאשכנזים מדלגים מכאן

כד הדבר אשר־היה אל־ירמיהו מאת יהוה בימי יהויקים בן־יאשיהו רא
 לה מלך יהודה לאמר: הלוך אל־בית הרכבים ודברת אותם והבאותם
 לו בית יהוה אל־אחת הלשכות והשקית אותם יין: ואקח את־יאזניה
 בן־ירמיהו בן־חבצניה ואת־אחיו ואת־כל־בניו ואת כל־בית
 לה הרכבים: ואבא אתם בית יהוה אל־לשכת בני חנן בן־יגדליהו
 איש האלהים אשר־אצל לשכת השוים אשר ממעל ללשכת
 לח מעשיהו בן־שלם שמר הסף: ואתן לפני | בני בית־הרכבים גבעים
 ט מלאים יין וכסות ואמר אליהם שתו־יין: ויאמרו לא נשתה־יין כי
 יונדב בן־רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו־יין אתם ובניכם
 מ עד־עולם: ובית לא־תבנו וזרע לא־תזרעו וכרם לא־תטעו ולא
 יהיה לכם כי באהלים תשבו כל־ימיכם למען תחיו ימים רבים
 מא על־פני האדמה אשר אתם גרים שם: ונשמע בקול יהונדב
 בן־רכב אבינו לכל אשר צונו לבלתי שתות־יין כל־ימינו אנחנו
 מב נשינו בנינו ובנותינו: ולבלתי בנות בתים לשבתנו וכרם ושה
 א וזרע לא יהיה־לנו: ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר־צונו
 ב יונדב אבינו: ויהי בעלות נבוכדראצר מלך־בבל אל־הארץ ונאמר
 באו ונבוא ירושלם מפני חיל הפשדים ומפני חיל ארם ונשב
 בירושלם:

פ

ג, ד ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אלהי
 ישראל הלוך ואמרת לאיש יהודה וליושבי ירושלם הלוא תקחו
 ה מוסר לשמע אל־דברי נאם־יהוה: הוקם את־דברי יהונדב בן־רכב
 אשר־צוה את־בניו לבלתי שתות־יין ולא שתו עד־היום הזה כי
 שמעו את מצות אביהם ואנכי דברתי אליכם השכם ודבר ולא
 ו שמעתם אלי: ואשלח אליכם את־כל־עבדי הנבאים | השכם ושלח |
 לאמר שבו־נא איש מדרך הרעה והיטיבו מעלליכם ואל־תלכו
 אחרי אלהים אחרים לעבדם ושבו אל־האדמה אשר־נתתי לכם
 ז ולאבתיכם ולא הטיתם את־אזנכם ולא שמעתם אלי: כי הקימו בני
 יהונדב בן־רכב את־מצות אביהם אשר צום והעם הזה לא שמעו
 ח אלי: לכן כה־אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל הנני מביא
 אל־יהודה ואל כל־יושבי ירושלם את כל־הרעה אשר דברתי
 עליהם יען דברתי אליהם ולא שמעו ואקרא להם ולא ענו:

כֹּא ט וּלְבֵית הָרִכָּבִים אָמַר יִרְמְיָהוּ כֹה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
 יִשְׂרָאֵל יַעַן אֲשֶׁר שָׁמַעְתֶּם עַל־מַצּוֹת יְהוֹנָדָב אֲבִיכֶם וַתִּשְׁמְרוּ
 י אֶת־כָּל־מַצּוֹתָיו וַתַּעֲשׂוּ כְּכָל אֲשֶׁר־צִוָּה אֶתְכֶם: לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה
 צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא־יִכָּרֵת אִישׁ לַיהוָה בֶּן־רֶכֶב עֹמֵד לִפְנֵי
 כָּל־הַיָּמִים: פ הַתִּימָנִים מִסִּימִים כֹּאן

הספרדים והאשכנזים מדלגים לכאן [זהו דילוג לאחור]

כ י ססס כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם קִצָּה
 יֹא וְלַיְלָה חֲקוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׁמַתִּי: גַּם־זָרַע יַעֲקֹב וְדָוִד עַבְדִּי
 אֲמָאֵס מִקַּחַת מִזְרַעוֹ מִשְׁלֵיִם אֶל־זָרַע אֲבֹרָהֶם יִשְׁחַק וַיַּעֲקֹב
 כִּי־[אָשִׁיב] אֲשׁוּב אֶת־שְׁבוּתָם וְרַחֲמָתִים: פ